

Krasanka Majer Jurišić
Ivana Hirschler Marić

Crkva sv. Julijana u Šibeniku, povijesne faze i tipologija

Krasanka Majer Jurišić
Hrvatski restauratorski zavod
Odsjek za konzervatorsku dokumentaciju
nepokretne baštine
kmajer@hrz.hr

Ivana Hirschler Marić
Hrvatski restauratorski zavod
Odjel za kopnenu arheologiju
iharasa@hrz.hr

Izvorni znanstveni rad /
Original scientific paper

Primljen / Received:
13. 7. 2020.

DOI:
<http://doi.org/10.17018/portal.2020.2>

UDK:
272-523(497.5 Šibenik)

SAŽETAK: Prvi pisani spomen šibenske crkve sv. Julijana datira u treću četvrtinu 14. stoljeća, kada se ona navodi kao *ecclesia sancti Iuliani*. U 15. je stoljeću nad tom crkvom dograđena gornja, crkva sv. Nikole, o čemu svjedoči vizitacija koju je kanonik Juraj Šižgorić obavio 1481. godine. Dana 17. ožujka 1569., prema odluci mletačkog Senata, crkva je dana na korištenje pravoslavnim Grcima i uređena je po propisima istočne crkve, no katolički oltar sv. Mihovila i sv. Julijana, tada smješten na bočnom zidu crkve, i nadalje je održavan. Od 1778. godine crkva je postupno bila u sve lošijem stanju, čak je početkom 19. stoljeća služila kao skladište. Dana 25. srpnja 1875. nadarbenik Ivan Belamarić se u korist pravoslavne šibenske crkvene općine odrekao prava na katolički dio. Gornju su pak crkvu pravoslavni Srbi prepustili starokatolicima 1931. godine, a od 1933. godine je u donjem prostoru bila „Nova stamparija“. U prosincu 1943. cijela je građevina znatno stradala u savezničkom bombardiranju Šibenika. Konzervatorsko-restauratorska i arheološka istraživanja provedena 2019. godine ponudila su uvid u povijesni pregled zbivanja i određivanje pojedinih faza, te su ostvareni preduvjeti za buduće korištenje crkve sv. Julijana, valorizirajući njezinu pripadnost malobrojnom tipološkom krugu dvokatnih crkvi na našoj obali, kao i kontinuitet postojanja i održavanja više liturgija na tom mjestu, ispreplićući različite obrede i vjere kroz nekoliko stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: Šibenik, sv. Julijan, sv. Nikola, 14. stoljeće, latinski i grčki obred, dvokatna crkva

Crkva sv. Julijana nevelika je građevina,¹ smještena u jugoistočnom dijelu stare gradske jezgre Šibenika, zvanom Dobrić, bliže morskoj obali. Izduženog je, u osnovi pravokutnog tlocrta, građena vapnenačkim kamenom i sedrom (sl. 1). Dvokatna je, a svetište i donje i gornje lađe čini manja pravokutna apsida. Ulaz u donju crkvu je na njezinu bočnom, istočnom pročelju, dok se u gornju pristupa stubama sa sjeverne strane svetišta. Obje su etaže bile svodene bačvastim svodom nad lađom, a

nad svetištem blago šiljastobačvastim, naglašenim klesanim trijumfalnim lukom. Crkva je na dvostrešnom krovu imala i dvije preslice. Vanjština i unutrašnjost u cijelosti su bile žbukane te ličene gustim monokromnim svijetlim vapnenim naličjem. U posljednjoj je fazi pod bio pokriven kamenim pločama položenim u šutu i na vapneni estrih, ispod kojega su zidane grobnice pravokutnog tlocrta, bez poklopnih ploča. Danas je crkva dijelom razrušena. Budući da je napuštena i nije u funkciji, u prilično je lošem stanju

1. Crkva sv. Julijana, Šibenik – pogled iz zraka (fototeka HRZ-a, snimila E. Buća, 2019.)
Church of St. Julian, Šibenik, aerial view (HRZ Photo Archive; E. Buća, 2019)

2. Istočno (ulazno) pročelje crkve sv. Julijana (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
East (entrance) façade of the church of St. Julian. (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

3. Pogled prema svetištu (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
View of the sanctuary (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

4. Položaj crkve sv. Julijana unutar stare gradske jezgre Šibenika (fototeka HRZ-a, snimila E. Buća, 2019.)
Position of the church of St. Julian inside the old town of Šibenik (HRZ Photo Archive; E. Buća, 2019)

(sl. 2 i 3).² Iako crkveni prostor uz arhitekturu čini i njezina oprema, nažalost nema previše podataka što se s onom iz Sv. Julijana zbilo pa se otvara pitanje utvrđivanja sudbine barem nekadašnjih oltarnih slika, liturgijskog posuda ili možda zvona.³

U literaturi se o crkvi nije često pisalo, a podatke je u najvećoj mjeri prikupio don Krsto Stošić,⁴ bilježeći slijed, promjene vlasništva i načine korištenja građevine. Poslije su dane činjenice kojiput nekritički preuzimane i iznova interpretirane. Povijest crkve sv. Julijana povijest je i dijela grada u kojem je sagrađena, a i vjerskih zajednica koje su u njoj obavljale liturgiju. Također, spoznavajući zbivanja koja se odnose na nju, doznajemo i niz pojedinosti o dvjema bratovštinama vezanima uz crkvu, te se slaže i kontekst uvida u život Šibenčana u dugom nizu stoljeća.

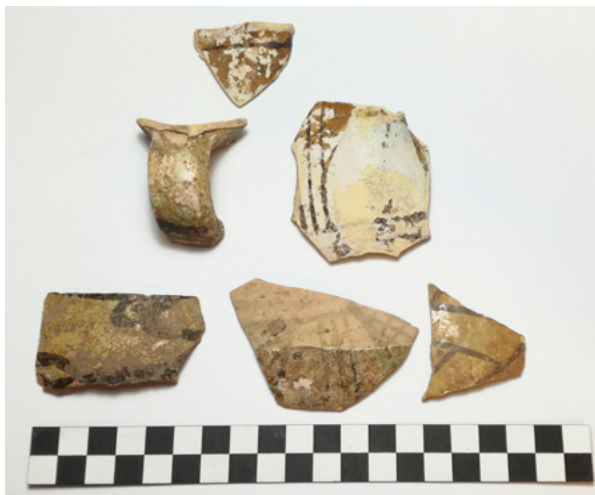
Ecclesia sancti Iuliani

Najstariji spomen o Sv. Julijanu u Šibeniku nalazimo u oporuci Ivana Ježića, p. Radoša, od 14. siječnja 1371. godine, koji je dio svojih pokretnih i nepokretnih dobara ostavio oltaru sv. Mihovila, uz obavezu da se nabave srebrni kalež i križ. Njegov mlin za ulje i neke zemlje na Zlarinu najprije je dobila njegova sluškinja Rada, no nakon njezine smrti on i sve to oporukom prepušta kape lanu crkve sv. Julijana, koji će za njega nedjeljama služiti mise. Određuje i da treba prodati sve što je u njegovoj sobi te od toga kupiti misal i još jedan srebrni kalež. Dio

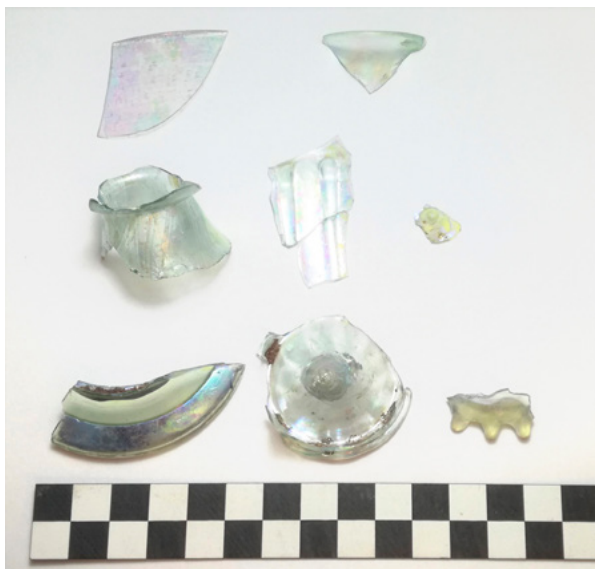
dobara ostavlja se za misu na sv. Mihovila i sv. Julijana, na njihovim oltarima.⁵ Potom, 1375. Grgur Borislavić glagoljicom piše prijevode biblijskih kantika za redovnice crkve sv. Julijana.⁶ Redovnice su više stoljeća živjele uz crkvu u prizidanoj zgradi, pa se navode i kao prizidnice,⁷ a poslije i kao rekuze. Primjerice, *recluse sancti Iuliani* spominje notar Mihovil, sin Ivana, 1423., zatim notar Ilija Banjvarić 1459., a notar Kristofor, sin pok. Andrije, bilježi *recluse in reclusorio ecclesie sancti Iuliani de Sibenico* 1457. godine.⁸

5. Luneta nad ulazom u gornju crkvu (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Lunette above the entrance to the upper church (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

6. Izabrani ulomci arhajske majolike (fototeka HRZ-a, snimila I. Hirschler Marić, 2019.)
Selected fragments of archaic maiolica (HRZ Photo Archive; I. Hirschler Marić, 2019)

7. Izabrani ulomci staklenih posuda (fototeka HRZ-a, snimila I. Hirschler Marić, 2019.)
Selected fragments of glass vessels (HRZ Photo Archive; I. Hirschler Marić, 2019)

Crkva, odnosno *contrata ecclesie sancti Iuliani inter uias publicas ex omnibus partibus*, uzgred se javlja kao preciznija odrednica položaja u gradskoj jezgri u općinskim dokumentima od 4. lipnja 1386. godine.⁹ Taj gusto izgrađeni predio urbanog tkiva Šibenika, Dobrić, bio je naseljen još vrlo rano jer su sve do kraja 14. stoljeća ondje bili i mnogi izvori pitke vode¹⁰ oko kojih su doseljenici i starosjedioci gradili svoje kuće (sl. 4).

Potvrdu o kontinuitetu crkve sv. Julijana na istom lokalitetu još od 14. stoljeća, uz pisane dokumente nude i tom razdoblju pripadajuća klesana kamena luneta (sl. 5) te nekoliko arheoloških slojeva.¹¹ Među keramičkim

nalazima dominiraju ulomci arhajske majolike i stakla, dekoracijom i oblikovanjem karakteristični za šire područje Jadrana (sl. 6 i 7),¹² a potvrđena je i tradicija pokapanja¹³ unutar same crkve još u to najranije doba.

Nije poznato kako je crkva dobila svojega titulara, no u vrijeme formiranja srednjovjekovnih naselja, gradova i sela, simbolička motivacija religioznog značenja bila je vrlo važan element realiziran preko kulta sveca zaštitnika.¹⁴ Iako je u crkvenoj povijesti više svetih Julijana, moguće je da je šibenska crkva nazvana prema onome koji je prema legendi bio zaštitnik skelara, gostioničara, gostiju, turista, glazbenika i hodočasnika.¹⁵ Uloga sv. Mihovila, kojem je bio posvećen oltar u crkvi, jasnija je. Kao zaštitnik vojnika i zaštitnik od zlih sila i duhova, te nebeski zaštitnik Šibenika, logičan je i čest izbor titulara upravo u tom gradu, ali i na cijeloj našoj obali.

Dvokatna crkva sv. Julijana i sv. Nikole

Godine 1481. šibenski je kanonik Juraj Šizgorić, kao generalni vikar (odsutnog) biskupa Luke Tolentića, obavio vizitu crkve sv. Julijana i sv. Nikole.¹⁶ Tada su već u istoj građevini bile zapravo dvije crkve, jedna nad drugom.¹⁷ Crkve su pohodene zajedno. U Sv. Julijanu nalazio se i spominjani oltar sv. Mihovila, i bio je dobro obdaren, iako se na njemu rijetko služila liturgija, a crkva sv. Nikole uređena je na gornjoj etaži. Pri dogradnji gornje crkve oba su prostora jednostavno oblikovana, no uz pojedine nove klesane kamene elemente, karakteristične upravo za 15. stoljeće (sl. 8).

Od 1486. u crkvi sv. Nikole i Julijana postojala je i bratovština mornara koja je vjerojatno imala svoj oltar ili barem sliku¹⁸ (8 Aprile 1486.¹⁹ – *Alla Confraternita de' Naviganti è concessa la chiesa de' SS. Niccolò e Giuliano*). Bratovštine se u Dalmaciji javljaju od 12. stoljeća, a u 13. stoljeću bile su brojne u gotovo svim dalmatinskim gradovima. Imale su velik utjecaj na vjerski i društveni život, bile su zadužene za osnivanje skloništa za siromahe i djecu, hospitala za bolesnike i starce, molile su za razne potrebe, pomagale u nesrećama, brinule se za obranu pučkih interesa i potrebe svojih članova. Svaka je crkva mogla imati i više bratovština, velikih i malih, od kojih su neke bile obrtne, neke umjetničke, a neke religiozno-društvene.²⁰ Bratimi su među sobom birali svećenika, brinuli se za oltar ili crkvu te pribivali procesijama i molitvama. Budući da je u Šibeniku u 15. stoljeću bila samo jedna župa, svećenstvo je djelovalo upravo putem bratovština, odnosno *scuola*.²¹ Specifičnost brojnosti i vrlo rane pojave bratovštinskih crkava u tom gradu, svakako još u 13. stoljeću, tumači se činjenicom da se velik broj stanovnika doseljava iz šire okolice i dolaskom na prostor grada prenosi i svoja crkvena sjedišta i tradiciju povezanosti i uključenosti u pitanja crkvenoga života.²²

Bratovština sv. Nikole postojala je u više crkava, primjerice i u crkvi sv. Barbare.²³ Članovi su bili pripadnici

8. Pogled na sjeveroistočni kut lađe i dio svetišta (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)

View of the northeast corner of the nave and part of the sanctuary (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

uglednijih šibenskih obitelji: Domakušević, Jelašić, Kraljić, Makorović, Milović, Paklić, Račić, Radeljić, Raljić, Ripić, Sučević i dr.²⁴ Poslije je bratovština djelovala i uz crkvu sv. Nikole na obali, a njezina matrikula pisana talijanskim jezikom odobrena je 7. prosinca 1514. godine.²⁵

Početkom 16. stoljeća, godine 1504., u Sv. Julijanu su šibenski pučani održali svoju skupštinu i odredili izaslanike koji će ih zastupati u Veneciji i ondje izložiti probleme i bijedu koja je zadesila puk.²⁶

Grčki obred u crkvi sv. Julijana

Kako su u prvoj polovici 16. stoljeća postupno u Dalmaciju dolazile pojedine grčke obitelji, tražile su od Mletačke Republike i dalmatinskih biskupa dopuštenja za obavljanje liturgije prema vlastitom, odnosno bizantskom obredu, što je bio slučaj i u Šibeniku,²⁷ gdje su novi grčki doseljenici dozvolu za gradnju svoje crkve počeli tražiti još oko 1443. godine. Venecija je, kao pomorska i trgovačka država čiji su se posjedi protezali sve do istočnog Sredozemlja, provodila tolerantnu vjersku politiku prema pravoslavnim Grcima, protestantima, židovima i drugim vjernicima, vodeći računa ponajprije o državnim interesima (*Ragion di Stato*). Potreba za bizantskim obredom pojačala se nakon doseljavanja grčkih vojnika koji su služili Veneciji u mletačko-turskim ratovima.²⁸ No uz to što Grci u 16. stoljeću u Šibenik najvećim dijelom dolaze kao vojnici i službenici mletačke vojske, dolaze i kao trgovci koji se u gradu trajno nastanjuju.²⁹ Godine 1530. crkva sv. Julijana dana im je na uporabu, ali je oltar sv. Mihovila u

toj crkvi ostavljen katolicima pa su svake tri godine šibenski biskupi vizitirali oltar.³⁰

Prema odluci mletačkog Senata od 17. ožujka 1569., katolički biskup Savorgnan potvrdio je pravo korištenja Sv. Julijana Grcima i dotadašnja je rimokatolička crkva uređena prema propisima istočne crkve.³¹ Posvećena je na dan Velike Gospe, prema kojoj se nazivala i *chiesa di Madonna di s. Giuliano*.³² Tako crkva sv. Julijana postaje utrakvistička, odnosno u njoj su se služili obredi i prema zapadnom, katoličkom, i prema istočnom, bizantskom običaju. Zadržavanje starijega oltara na kojem su i katolički svećenici mogli i nadalje održavati misu nije bio izuzetak, jer su crkve na korištenje Grcima davane u pravilu kao privremeno rješenje.³³ Svećenik je liturgiju govorio na grčkom, a paroh je izravno odgovarao filadelfijskom nadbiskupu koji je stolovao u Veneciji. Sakramente su davali samo grčki svećenici, no mise su služili i katolički, koji su imali pravo voditi i pogrebe. Crkva je i nadalje bila pod biskupovom ingerencijom, što svjedoči i izvještaj biskupa Natalisa Carideira Svetoj stolici u kojem piše da je ishodio dopuštenje od filadelfijskog nadbiskupa i da ubuduće vizitira i crkvu i svećenikov dom. Osim Sv. Julijana, katolički su biskupi novopridošlim grčkim doseljenicima na privremenu upotrebu dali i crkvu sv. Ilije u Zadru te crkvu sv. Venerande u Hvaru.³⁴

S vremenom se broj vjernika grčkoga obreda u Dalmaciji smanjivao, pa je godine 1625. samo u Šibeniku od 60 obitelji njih 50 prešlo na latinski obred, a dvadeset godina poslije taj se broj sveo samo na dvije ili tri obitelji.³⁵ Od

1645. do kraja 17. stoljeća, u vrijeme Kandijskog i Morejskog rata, doseljava se veći broj Morlaka koji su obavljali grčki (bizantski) obred,³⁶ tako da šibenska pravoslavna zajednica ima zapravo dva izvorišta: jedno na mletačkim posjedima u Grčkoj, a drugo u osmanskome zaleđu Dalmacije.³⁷

Oltar sv. Mihovila i oltar Gospe Grčke

Oltar sv. Mihovila u crkvi je bio još u 14. stoljeću i sve do 29. ožujka 1807. godine na njemu je služena misa. Redovito se spominje u vizitacijama, oporukama i sličnim pisanim dokumentima, a 1820. napisano je da je od drva, sa slikom sv. Julijana, Mihovila i Gospe.³⁸

Beneficij sv. Mihovila ustanovila je obitelj de Saracenis,³⁹ ali se i obitelji Draganića i Linjirića navode kao utemeljitelji. Dana 20. prosinca 1484. Mihovil Draganić, kao rektor oltara, daje neke zemlje, a oltar se spominje i 1491. te 1496., 1530. i 1587. godine. Patron oltara 1530. godine bio je Ivan Linjirić (Linjarčić, Linjičić). Poslije njegove smrti, Jakov Linjirić je biskupu Vicku Baffu za nasljednika predložio svojega brata Franju. Pritom je Jakov nastupio ne samo kao patron nadarja sv. Mihovila, nego i onog sv. Marije de Saracenis u katedrali. Godine 1720. patroni oltara bili su Šižgorić, Divnić i Draganić. I članovi obitelji Mišić bili su patroni.⁴⁰

Kad je 9. srpnja 1589. sastavljen popis crkvene imovine u kući redovnice Margarite, zapisana su dva željezna kandelira i oltarni antependij od crvenog materijala. Te je godine obavljena i vizitacija crkve sv. Julijana i oltara sv. Mihovila.⁴¹ Prijenosni je oltar bio mali, bez menze, a nedostajali su i antependiji zelene, bijele i ljubičaste boje te misnice svih boja, štola i manipul. Crkva je bila tamna i bez sveg potrebnog liturgijskog pribora i posuda (kaleža, tjelesnika i purifikatorija). I 1594. stanje crkve je bilo slično,⁴² s tim da je nedostajalo još više opreme. Stoga je biskup Basso naredio da upravitelj, koji se birao svake godine iznova, priskrbi sve potrebno. Postojale su neke pritužbe da su određena dobra crkve bila otuđena, pa je upravitelj bio dužan sve preispitati i donijeti na uvid knjigu prihoda i rashoda.

Vizitacije crkve 1600., 1602. i 1605. godine ne donose nove podatke, osim što je u posljednjoj zaključeno da je ono najnužnije u dobrom stanju.⁴³ Kad je godine 1609. biskup Arrigoni prilikom pohoda došao do Sv. Julijana i ondje vizitirao oltar sv. Mihovila, naredio je da se na nj postavi raspelo, da se kupe prikladni svijećnjaci, da se priskrbe misnice ljubičaste, crne, zelene i crvene boje.⁴⁴ I 1611. godine o crkvi su se brinule rekluze,⁴⁵ a tada je uz kapelana, velečasnog Šimuna de Pordenonea, koji je bio nadarbenik oltara još od kraja 16. stoljeća, upravljanje preuzeo svećenik Matej Tomašević. Patronatskom pravu, prema zapisu iz 1613., pripadala je i kuća uz crkvu u kojoj su rekluze stanovale. U crkvi je tada bilo sve prikladno pripremljeno, osim posude za blagoslovljenu vodu, pa je

određeno da se posuda izradi od kamena i postavi unutar crkve.⁴⁶

Ivan Tonko Mrnavić, izaslanik biskupa Arrigonija, 1618. piše: „U crkvi sv. Julijana na posebnom oltaru grčki svećenik ima službu za neke vrlo malobrojne i većinom vojnike grčkog obreda, koji čak dolaze i na rimokatoličke procesije.“⁴⁷ Iako je zapisano da je isti kanonik 1632. godine dao izraditi i novi oltar u crkvi,⁴⁸ koji su častili i Grci i katolici, svakako je neki oltar tada već postojao, a slika na tom oltaru, ikona Bogorodice, donesena je iz Nauplionu davno prije. Zadarski nadbiskup, papinski legat Oktavijan Garzadoro, 1625. bilježi da je to bilo čak osamdeset godina prije.⁴⁹ U njegovoj vizitaciji stoji izričito da je u crkvi svetište Grka, a da je svećenik Grk „koji ondje živi i ima skrb nad crkvom, iskazao posluš vizitatoru, pred kojim je izjavio da prihvaća primat rimskog prvosvećenika [pape]“. No ponekad je međusobno uvažavanje izostajalo, što se primjerice vidi prema izvještaju *Ad limina* 1606. godine, kad biskup Arrigoni piše: „U gradu postoji i jedan grčki svećenik koji se brine za vjernike istočnoga obreda, a bogoslužje ima u nekoj zatvorenoj kapeli u crkvi sv. Julijana, koja je pod biskupovom jurisdikcijom. Taj se paroh ne pokorava biskupu.“⁵⁰

Još jedan oltar za potrebe grčkoga obreda napravljen je i posvećen 1630. godine, i to u jednoj kući u Varošu, a na njemu je službu obavljao kapelan Sv. Julijana.⁵¹ Iste je godine zabilježena i molba redovnice Jerke Nalošić koja od uprave crkve traži da i dalje ostane u obližnjoj kući gdje stanuje već 18 godina i sama ju je popravila, te redovito čisti i održava crkvu sv. Julijana.⁵² Nadalje, tada se u oporuci Tome Tomića traži da se mise za njegovu dušu služe u crkvi sv. Julijana. Ivan Vuković 1633. godine oporučno za Gospu od Julijana, *nella capella di Greci sul altar grande*, ostavlja prihod od vinograda, a 1654. kaluđer Filip najprije odlazi iz Sv. Julijana u Veneciju, noseći sa sobom liturgijsko ruho, kaleže, patene, svijećnjake i ostalo. Potom se potkraj godine vraća i služi misu dva puta tjedno.⁵³ I drugi primjeri ostavština i crkvi i Gospinoj slici bilježe se još od kraja 16. pa sve do kraja 17. stoljeća, a osim vjernika grčkoga obreda, sliku su častili i katolici.⁵⁴ U crkvi sv. Julijana obavljala su se i vjenčanja; primjerice 1607. Juraj, sin Raslava Miljevića iz Mirilovića, oženio se Nikolotom, kćeri Grgura Muške iz Trogira.⁵⁵

Prokurator crkve sv. Julijana 1636. godine bio je šibenski plemić Frane Ljubić, kojega je biralo plemićko vijeće. Biskup mu je odredio da nabavi misnicu crne boje i da crkvene zidove oliči vapnom te da se napravi još jedna ispovjedaonica.⁵⁶ Prokurator je barem od 1430. godine birala šibenska općina. Tada je na tu funkciju došao Ilija Teodošević. Općina je birala i plovana, sve do 14. travnja 1624. Dana 28. prosinca 1610. potvrdila je kapelana Matu Tomaševića koji je uživao kuću i zemlje nadarja sv. Mihovila, što je iznosilo 8 plus 25 dukata godišnje. Mate se obavezao stanovati u toj kući i održavati je, da

9. Svijećnjak iz crkve sv. Julijana (MKM, KO ŠI, snimio M. Sinobad, 2019.)
Candlestick from the church of St. Julian (MKM, KO ŠI; M. Sinobad, 2019)

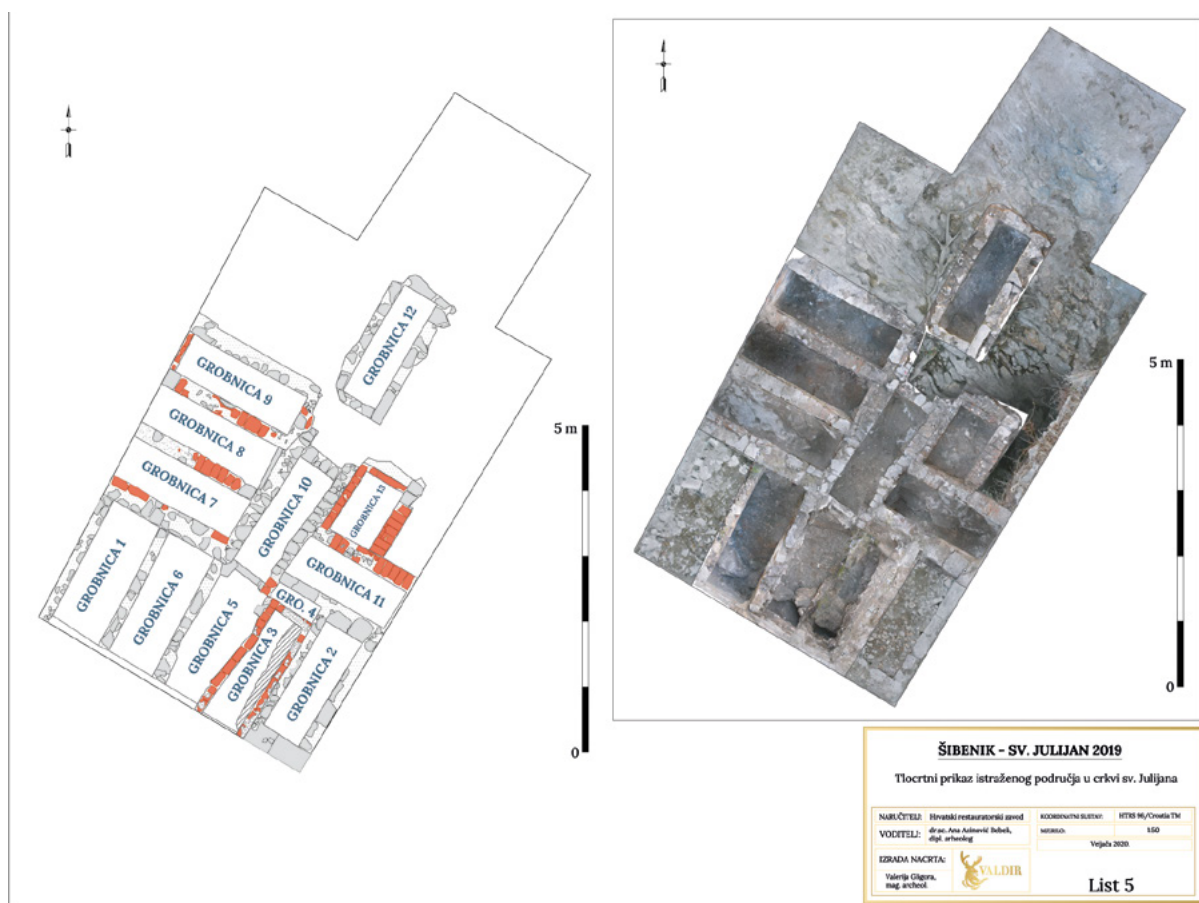
će svakoga tjedna držati misu, a na sv. Julijana, Gospu i druge zapovjedne blagdane pjevati večernju misu. Također je trebao davati vosak za crkvu i održavati upaljenu lampadu. Godine 1611. zamijenio ga je P. Perudnić. Za plovana je 1616. izabran Frane Mišić, a 1641. plovana Gašpara Mattazzu nasljeđuje Mihovil Sepljić. Godine 1671. oltarist je Donat Pekić kanonik, koji daje u najam pašnjak na Vrbici. Općina je 31. svibnja 1671. iznova uspostavila svoje pravo izbora nadarbenika, i to Petra Vrančića, kojega je 1697. zamijenio Petar Mišić.⁵⁷

Dana 29. travnja 1659. biskup Božo Carridei pregledao je katolički oltar sv. Mihovila, a zatim drugi dio crkve koji je posvećen bizantinskoj Gospi (*S. Maria Constantinopolitana*).⁵⁸ Sastavljajući izvještaj *Ad limina* iz 1668. godine, isti se biskup požalio što Grci ne dopuštaju da se njihove crkve vizitira, dok je za 26. srpnja 1673. godine zabilježio da je u crkvi u svetištu oltar sv. Marije pod nazivom sv. Julijana.⁵⁹ Godine 1678., 30. travnja, grčki je kapelan Kiril Gabrielli izjavio da pričest u srebrnoj posudi nije izmijenjena već 15 godina, ali da je to u suglasju s grčkim ceremonijalom.⁶⁰ Nakon toga je 1696. crkvu posjetio biskup Caligari, zapisujući: *S. Nicolae, hanc ecclesia que est unita Ecclesiae S. ... /Juliani/* i navodeći oltar sv. Julijana na kojem se slavila misa rođenja Blažene Djevice Marije.⁶¹ Grčki je kapelan tom prigodom izjavio da redovito mijenja pričest.⁶² U Sv. Julijanu liturgiju je služio i episkop Nikodim Busović, od 1676. godine.⁶³

Parosi iz Sv. Julijana bili su vjerni i filadelfijskom arhiepiskopu i dijecezanskom biskupu, što je vidljivo iz pisma koje je sjedinjeni grčki mitropolit Melecije Tipaldi uputio Nikoli Metaksi 1699. godine (*Epsicopi ecclesiae B. V. de Assumptione Sancti Juliani martiris Graecorum*).⁶⁴ Latinski biskupi nisu inače tražili da im se u njihovim biskupijama osigura nadležnost nad kršćanima bizantskoga obreda, ali su bili uporni za prava vizitacije svih crkava i manastira unutar njihove biskupije, bez obzira na obred. Također, inzistirali su na tome da ni jedan svećenik ne može obavljati pastoralnu službu bez dekreta latinskog ordinarija i da biskupi imaju pravo paziti na vjernost klera bizantskoga obreda.⁶⁵

Zbivanja s crkvom sv. Julijana do pred pad Mletačke Republike

Na samom kraju 17. stoljeća crkva se oprema i uređuje:⁶⁶ godine 1689. nabavljaju se svjetiljke i popravljaju svod, 1694. napravljeni su štapovi za baldahin i stube za stolicu vladike, a naručuju se i još neke svjetiljke. Godine 1697. bratovština je isplatila vladiki Nikodimu Busoviću 182 L da u Veneciji nabavi nekoliko ikona za crkvu, 1699. isplaćeno je P. Stankoviću 546 L za dva zvona koja je donio iz Venecije, a iste je godine u svibnju potrošeno i 85 L za 12 novih svijećnjaka od žute mjedi koji su postavljeni pred ikone 12 apostola te 15 L za nove okvire ikona dvanaestorice apostola i za ikonu Spasitelja. Te je ikone

10. Tlocrtni prikaz arheološki istraženog područja crkve (dokumentacija HRZ-a, izradila V. Gligora, 2019.)
 Floor plan of the archaeologically excavated area of the church (HRZ Archive; V. Gligora, 2019)

11. Grobnica 2, zapadni zid, 3D model (dokumentacija HRZ-a, izradila E. Buća, 2019.)
 Tomb 2, west wall, 3D model (HRZ Archive; E. Buća, 2019)

nabavio vladika Busović na Krfu, za 338 L ukupno (svaka 26 L) te još 11 velikih ikona po 52 L, odnosno 572 L ukupno. Godine 1700. slikar Jovan Teodorović naslikao je na svodu sliku 12 proroka za 25 reala. Od sveg je crkvenog inventara do danas sačuvan tek par svijećnjaka koji prema obliku datiraju u vrijeme 17. i 18. stoljeća. Iste su tipologije, izduženog elementa drška i nemaju oznake jesu li od mjedi ili bakra, a na jednom su naknadno urezana slova kojima se potvrđuje pripadnost grčkoj crkvi sv. Julijana (sl. 9).⁶⁷

Zajednicu vjernika grčkoga obreda u Sv. Julijanu potkraj 17. i u 18. stoljeću činili su i Morlaci i Bugari te još pokojni Grk. U crkvi je tada djelovala i bratovština Blažene Djevice Marije sv. Julijana, *scola nova della B.V. Maria di san Zulian del rito greco*, nazivana i bratovština Uspenja Bogomaterice.⁶⁸ Njihov je pravilnik objavljen 25. travnja 1678. godine.⁶⁹ Pri biskupskom pohodu 18. kolovoza 1687., prokurator bratovštine Đorđe Sandić potvrdio je papu kao vrhovnog poglavara crkve, pa je biskup odredio da katolički svećenik ne smije misiti u Sv. Julijanu dok grčki drži svoju službu.⁷⁰ Pola stoljeća poslije, 30. ožujka 1727., bratovština nakon povremenih osporavanja priznaje da *ius patronat* nad crkvom sv. Julijana ima šibensko Općinsko vijeće te moli da se kuća kojom su se koristili proširi i na obližnju.⁷¹ Tu su stariju kuću, *con una scalla di pietra di fori con la sua canaua*, nasuprot crkvi, zastupnici bratovštine kupili 1690. godine.⁷² Povremeno su se i nadalje sastajali u dvoranama za sastanke drugih bratovština; primjerice 1754. nalaze se u kući sv. Antuna opata, a 1760. u gornjem dijelu Sv. Julijana.⁷³

Godine 1688. vjernici grčkoga obreda bili su u sporu sa šibenskom općinom jer su u crkvi sv. Julijana neovlašteno radili iskope za nove grobnice.⁷⁴ Grobovi su u crkvi kopani i prije. Plemićko je vijeće, 27. ožujka 1569., Grcima dopustilo ukope (sl. 10 i 11), pa su u crkvi pokopani i paroh Gabrijel Techis 1639. i paroh monah Ćiril Gabrielli 1689.⁷⁵ Iz toga je razdoblja arheološkim istraživanjima pronađeno više brončanih nabožnih predmeta i nekoliko funkcionalnih dijelova nošnje (čiji originalni arheološki konteksti nisu poznati), kao i kosturni ostaci pokojnika.⁷⁶ Nabožni predmeti (medaljice i ulomci krunica)⁷⁷ uz funkcionalne nalaze odjeće (brončane kopčice i puce)⁷⁸ uobičajeni su nalazi u novovjekovnim grobovima. Iako za uže datiranje tih nalaza nedostaju stratigrafski odnosi i nalazi s determinacijskom vrijednošću, od pomoći može biti njihova analiza. Na naličju jedne ovalne medaljice je prikaz sv. Roka, zaštitnika od kuge,⁷⁹ dok je na licu prikaz čudotvornog Raspela iz bratovštine sv. Roka u Veneciji, uz natpis i 1663. godinu.⁸⁰ Takva medaljica sv. Roka, zaštitnika od kuge, zasigurno je bila vrlo tražena u Šibeniku, u vrijeme kad su dvije epidemije kuge poharale stanovništvo (1637. i 1649. godine). Na osmerokutnoj je pak medaljici na licu prikaz okrunjene Gospe Loretske u zvonolikom plaštu, s djetetom Isusom u lijevom naručju pokraj kojih su dva

12. Medaljice (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar, 2020.)
Saint medals (HRZ Photo Archive; J. Škudar, 2020)

anđela s upaljenim svijećama, a na naličju sv. Venancija iz Camerina.⁸¹ Kako su medaljice bile povezane ušicom (sl. 12), vjerojatno su i nošene zajedno pa ih se može datirati u drugu polovicu 17. stoljeća.

Nesuglasice oko grobnih mjesta unutar crkve javljaju se 1705. godine među članovima bratovštine sv. Julijana, a iste su godine i bugarski trgovci bez dopuštenja bratovštine počeli s iskopom grobnica, za što su tvrdili da imaju pravo jer su davali brojne novčane i materijalne priloge i za crkvu i za bratovštinu.⁸²

Nešto kasnije, članovi grčke bratovštine imali su spor i s mornarskom bratovštinom sv. Nikole u vezi sa zvonikom koji su namjeravali podići *sopra il muro della chiesa sudetta di San Nicolo (detta) la vecchia soprastante ad essa de Greci*.⁸³ Godine 1709. bratovština sv. Nikole je najprije zabranila, a potom dopustila pravoslavnim Grcima da na zidu crkve sv. Julijana (koji je pripadao bratovštini) grade zvonik, za što je plaćeno 120 livri (sl. 13).⁸⁴

Na dan 20. veljače 1724. katolički biskup Karlo Antun Donadoni obišao je pravoslavnu crkvu i našao sve u redu, pa je pohvalio paroha i upravu crkve (sl. 14).⁸⁵ U svojoj

13. Preslice nad istočnim i južnim pročeljem prije bombardiranja 1943. godine (preuzeto s: www.sebenico.com 7. 12. 2019.)
Distaffs over the eastern and southern façades before the 1943 bombing (www.sebenico.com, 7 December 2019)

14. G. Juster, plan Šibenika, 1708. – pod brojem 27 navodi se Chiesa dei Greci (MAJER JURIŠIĆ, 2017., 36)

G. Juster, map of Šibenik, 1708, Chiesa dei Greci is mentioned under number 27 (MAJER JURIŠIĆ, 2017, 36)

viziti piše: „Prejasni i preuzvišeni gospodin biskup, nastavlajući svoj pohod, zajedno s pridruženim koadjutorima, došao je do crkve sv. Julijana. Ondje su ga na vratima rečene crkve primili velečasni svećenik Nikola Metaxa, natprezbiter i pleban [dušebrižnik] Grka, odjeven u svileni plašt, zajedno s đakonom istog obreda Nikolom Ruđerom, također odjevenim u svečano crkveno ruho. I ušavši u crkvu, poslušao je misu koju je na oltaru zvanom sv. Mihovila i Julijana služio velečasni gospodin kanonik Lovro Mišić Balić, kao pleban rečenog oltara i crkve. Kad je [misa] završila, stavivši štolu ljubičaste boje i bijelu mitru, pristupio je odrješenju za duše preminulih vjernika, prema rimskom pontifikalu. To učinivši, pohodio je oltar rečenih svetaca Mihovila i Julijana, smješten izvan apside, na strani Evanđelja [desno], čiju nadarbinu posjeduje rečeni velečasni kanonik. I vidjevši što je trebalo pregledati, naredio je da se sveta oprema bolje i doličnije čuva. Potom je došao do oltara Blažene Djevice Marije, dolično načinjenog, smještenog u maloj apsidi. Ondje je, kad je rečeni velečasni natprezbiter i pleban Nikola otvorio vrata svetohraništa, pokadio presveti sakrament Euharistije koji se čuva u srebrnoj piksidi, iznutra pozlaćenoj; pregledavši je, pronašao je unutra posvećene čestice za pričest. Pohodio je cijelu crkvu i našao da je dolično i vrlo lijepo ukrašena, sa

srebrnim svjetiljkama i raznim slikama svetaca te pohvalio skrb i savjesnost rečenog gospodina natprezbitera i plebana. Pohvalio je jednako tako i Grke, upravitelje rečene crkve, naime Petra Gadu, trgovca, i Tomu Pavlića, koji su nazočili rečenoj vizitaciji, zajedno s mnogim vjernicima. Obavivši to, podijelio je blagoslov i otišao.“⁸⁶

Idućoj vizitaciji crkve prethodilo je protivljenje pojedinih vjernika grčkoga obreda,⁸⁷ o čemu se izjasnio i mletački magistrat, zapovjedivši sucima i Grcima prokuratorima oltara da moraju poduprijeti biskupa te im zabranivši bilo kakvo sprečavanje ili onemogućavanje uobičajenog pregleda crkve, pod prijetnjom globe od 500 p.⁸⁸ Vizitacija je obavljena 10. svibnja 1728.,⁸⁹ a zapisano je iznova sve kao u prethodnoj, te u onoj koju je isti biskup obavio i 1734. godine.⁹⁰ Cijela je crkva bila dobro ukrašena i dolično održavana, a suci i prokurator opomenuti su samo za posudice za sveta ulja, jer nisu pozlaćene.

Godine 1738., 7. svibnja,⁹¹ biskup Donadoni iznova je vizitirao crkvu sv. Julijana, naredivši da se zapečati i prežbuka menza oltara sv. Mihovila, da se nabave dvije nove misnice za svakodnevnu uporabu, jedna bijela, druga crna, kao i tri veluma za kalež: crveni, bijeli i crni, te da se nabave dva nova tjelesnika i petnaest purifikatorija. Nakon toga je 22. svibnja, nakon završetka posjeta crkvi

15. Šibenik, pogled s obale na romaničko-gotičku crkvu (sv. Julijan), 1954. godine (MKM, KO ST)
Šibenik, view from the coast of the Romanesque-Gothic church (St. Julian), 1954 (MKM, KO ST)

sv. Benedikta, otišao u crkvu sv. Nikole *positam super illam Grecorum, visisque videndis bene omnia invenit*.⁹²

Nisu pronađeni detaljniji zapisi o događanjima ili stanju crkve do kraja mletačke uprave u Šibeniku, osim što je poznato da su oltari bili u funkciji i nadalje, i do kraja 18. stoljeća i cijelo 19. stoljeće. Godine 1740. beneficijant je bio Lovro Mišić Babić, 1764. Ivan Miagostović i nakon toga Toma Šižgorić, sve do svoje smrti 1775., kad nadarje preuzima Ivan Kr. Šimunić. On je zabilježio jednu misu u listopadu 1777. godine *in ecclesia in altari sanctae Mariae Graecorum*.⁹³ Nakon njega je beneficij uživao kanonik Vicko Marini Locida, koji je govorio deset misa i jednu pjevao te održavao oltar Gospe.

U tom se razdoblju ipak nastavljaju ukopi, što potvrđuju materijalni nalazi. Primjerice, u zapuni jedne grobnice, izvan arheološkog konteksta, bila je brončana kovanica od dva solda Republike Venecije iz kasnog 17. stoljeća⁹⁴ ili pak brevar iz 18. stoljeća, jedini nalaz iz grobnice sačuvan u svojem originalnom arheološkom kontekstu, čiji su papiri⁹⁵ ručno rađeni i bojeni zeleno, dok su fragmenti višeslojnog kartona svijetlosmeđeg i crvenog obojenja najvjerojatnije pripadali koricama, a sitni fragmenti brončanog lima njihovim okovima.⁹⁶ Pronađena je i nešto mlađa kovanica, datirana u početak pretposljednega

16. Šibenik, crkva sv. Julijana, 1963. godine (MKM, KO ST)
Šibenik, church of St. Julian, 1963 (MKM, KO ST)

desetljeća 18. stoljeća; najvjerojatnije se radi o novcu od pola krajcara, kovanom za Josipa II. 1781./1782. godine.⁹⁷

Crkva sv. Julijana od kraja 18. do sredine 20. stoljeća: mjesto katoličke, pravoslavne i starokatoličke liturgije, tiskara i ruševina

Godine 1790. vjerojatno je nadarje u Sv. Julijanu držao iznova Ivan Miagostović, a godine 1807. oltar sv. Julijana i Mihovila ima desetak parcela i kućicu. Dužnost je beneficijanta bila da govori 16 misa i jednu pjeva te da održava oltar i kandelu. Godine 1837. država je oduzela beneficij, ali ga je vratila 1887. godine. Posljednji je nadarbenik bio Ivan Belamarić,⁹⁸ koji je dobio jedan teren, uz dužnost da pjeva dvije mise.⁹⁹

Godine 1805., u vrijeme francuske uprave, vlada je ukinula rad svih bratovština, pa tako i bratovštinu sv. Nikole i inkamerirala njezina dobra,¹⁰⁰ a prema popisu iz 1809., to je, uz veći broj srebrnine, lik sv. Nikole i dosta crkvenog ruha, pet kuća te neke zemlje, bila i kuća pokraj crkve sv. Julijana u kojoj je bila grčka škola.¹⁰¹ Ipak je bratovština ustanovljena i nakon toga, a 1852. tiskala je iznova svoj pravilnik.¹⁰² Za bratovštinu sv. Julijana bilježi se pak da je nakon poteškoća s izborom administratora i upravitelja bratovštine sredinom 18. stoljeća tu funkciju preuzeo Lazaro Monti, sa zadatkom da osigura rad ureda i da se zalaže za interes toga svetog mjesta.¹⁰³ Iz prepiske 1773. i 1774. godine doznajemo i o nekim nesuglasticama oko pogreba Grka u Šibeniku. Prema odluci generalnog providura Giustina da Rive, zaključeno je da se u slučaju smrti u gradu ili predgrađima odlazi u kuću preuzeti preminuloga te ga se sprovodi u crkvu sv. Julijana u pratnji Grka iz toga grada, a zatim sve do groblja Grka koje

17. Crkva sv. Julijana na staroj razglednici Šibenika (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Grafička zbirka)
Church of St. Julian on an old postcard of Šibenik (National and University Library, Zagreb, Print Collection)

se nalazi izvan gradskih zidina. Nasljednici i ostali ako žele mogu pozvati i katoličko svećenstvo. Donesena je i odluka kojom je potvrđena nadležnost u župi latinskom svećenstvu, ali i prava Grka koja su određena i zakonom.¹⁰⁴ Godine 1781. traži se da tadašnji generalni providur Paolo Boldù potvrdi reizbor kapelana, što je prema matrikuli od 19. svibnja 1726. godine propisano da ima pravo obaviti sama bratovština Blažene Djevice sv. Julijana.¹⁰⁵ Nažalost, ta su prava ponekad osporavana; primjerice, već 1782. godine, kad je suprotno volji bratovštine aktualni prokurator želio imenovati na dužnost kapelana osobu po svojem izboru, bez uobičajenoga javnog glasanja ili izbora među više kandidata.¹⁰⁶

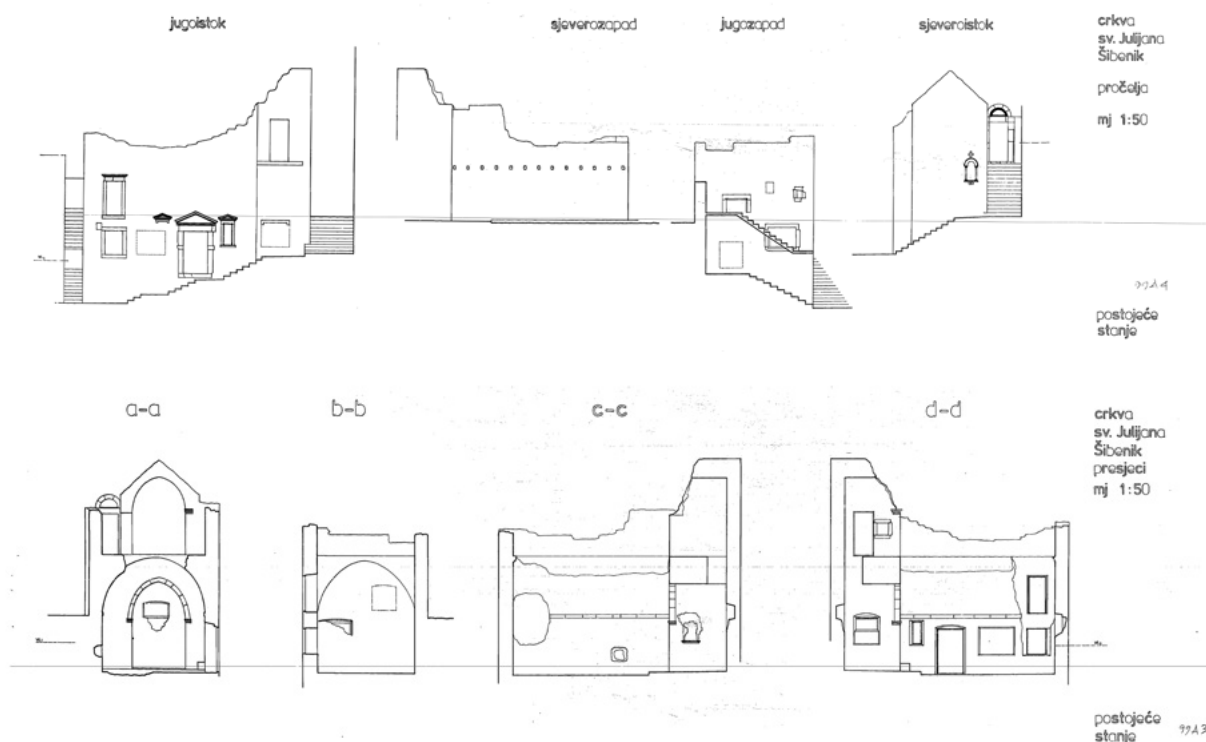
S vremenom se crkva sve manje koristi jer se najprije 1773. u Šibeniku gradi nova crkva za vjernike grčkoga obreda,¹⁰⁷ a 1810. godine pravoslavnom episkopu Benediktu Kraljeviću ustupljena je na korištenje i crkva uz nekadašnji ženski benediktinski samostan, današnja Saborna crkva Uspenja Presvete Bogorodice.¹⁰⁸ Nakon 1778. godine, crkva sv. Julijana u lošem je stanju, čak joj prijeti urušavanje krova 1790.,¹⁰⁹ a u vrijeme francuske uprave bila je pretvorena i u skladište.¹¹⁰ Uz nastojanja da se prostor ipak uredi, primjerice uz veća sredstva koja je u tu svrhu ostavio šibenski trgovac Petar Kovačević, u 19. stoljeću raspravlja se nadalje i o nadležnosti nad crkvom, da bi 25. srpnja 1875. Ivan Belamarić od tutorstva šibenske pravoslavne crkvene općine primio 37 forinti te se kao nadarbenik odrekao svih prava na katolički dio.¹¹¹ Tada je nestao i oltar sv. Mihovila, ali se u crkvi više nije služila ni

pravoslavna liturgija pa je prostor korišten u razne svrhe. Moguće je da je tada formirana niša na začelju svetišta i u nju stavljena ikona, kako je bilo sve do polovice 20. stoljeća.¹¹² U crkvi je navodno postojala još jedna slika, sv. Julijana i Spiridona, no nije poznato gdje je danas i je li sačuvana.¹¹³ Zemlje koje je crkva, odnosno nekadašnji oltar sv. Mihovila i Julijana, posjedovala, od 1887. držao je Mate Baranović, koji je za to plaćao 40 kruna, a njegovi sinovi od 1897. do 1904. godine plaćali su po 60 kruna.¹¹⁴

Od 1931. godine crkvu sv. Julijana starokatolicima je ustupila Srpska pravoslavna općina u Šibeniku. Crkva je otvorena na svetkovinu Velike Gospe, a svečano je bogoslužje predvodio Marko Sinović uz asistenciju Marka Samardžije. Djelovanje starokatoličke crkve iščeznulo je tijekom Drugoga svjetskog rata, kad su oduzete i sve obredne i matične knjige.¹¹⁵

U crkvi sv. Julijana bila je jedno vrijeme i tiskara, „Nova štamparija“, osnovana 1920-ih. Od 1926. pa sve do Drugog svjetskog rata vodio ju je Nikola Čikato.¹¹⁶

Građevina je teško oštećena u bombardiranju tijekom zračnog napada na Šibenik, 13. prosinca 1943. godine, i nije više korištena (sl. 15 i 16).¹¹⁷ Nastojanja da se obnovi i uredi javljaju se od druge polovice 20. stoljeća,¹¹⁸ no crkva sv. Julijana i danas stoji razrušena. Njezin je izgled prije stradanja dokumentiran na tek nekoliko fotografija i starih prikaza (sl. 17), a tlocrt joj je zabilježen na katastarskoj snimci iz 19. stoljeća. Svaki od tih prikaza nudi podatke za oblikovanje ili pak mjeru dijelova crkve koji su

18. a i b Crkva sv. Julijana, arhitektonska snimka postojećeg stanja: a. jugoistočno (istočno), sjeverozapadno (zapadno), jugozapadno (južno) i sjeveroistočno (sjeverno) pročelje; b. presjeci (MKM, UZKB – P, 1980-e)

Church of St. Julian, architectural survey of the condition before conservation: a) southeast (east), northwest (west), southwest (south) and northeast (north) façade; b) cross sections (MKM, UZKB – P, 1980s)

u međuvremenu nestali (sakristija, odnosno most prema susjednoj kući na istočnoj strani svetišta gornje crkve, preslica na južnom i preslica na istočnom zidu crkve (sl. 13), veće žbukane površine zidova, popločenje poda u lađi), koji su mijenjani (zazidavanje i odzidavanja otvora) ili danas nisu dostupni (vanjsko lice južnog pročelja crkve te otvori kojima je bilo rastvoreno).

0 tipologiji i zaključno

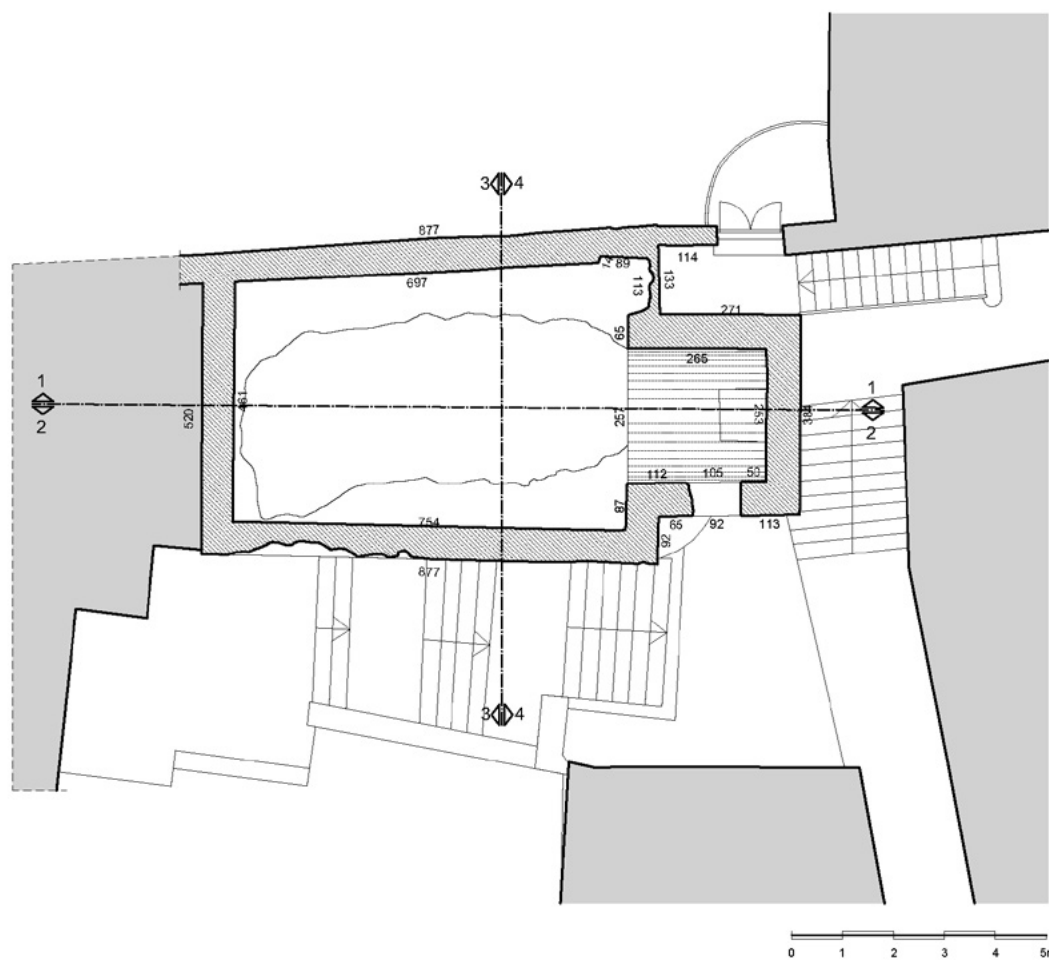
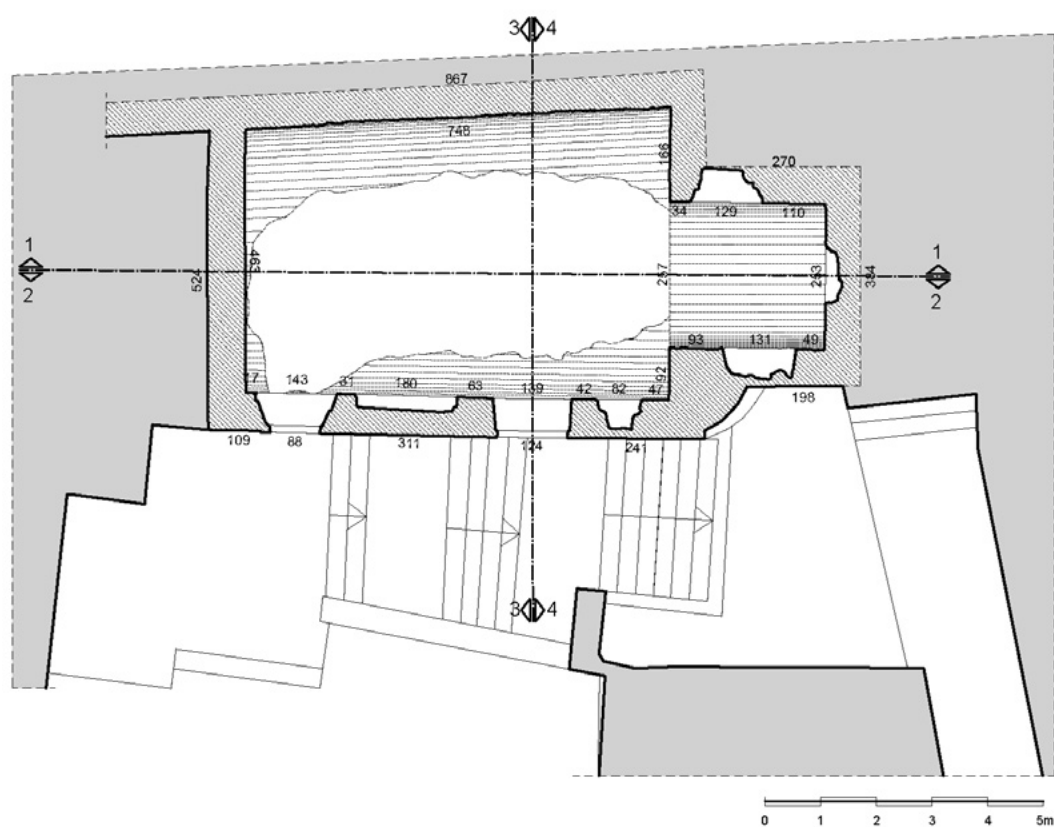
Crkva sv. Julijana u Šibeniku vrijedan je primjer arhitektonskog naslijeđa naše kulturne baštine, ne samo prema svojoj tipologiji i oblikovanju nego i prema povijesnim okolnostima i događanjima koji su utjecali na promjene njezine funkcije kroz stoljeća.

Faze građevnog razvoja i uređenja crkve, utvrđene povijesnim istraživanjima, pokazale su niz promjena od vremena njezine izgradnje u srednjem vijeku do danas. Jasno se ističu srednjovjekovno doba, od kojega je kao karakterističan element očuvan tek klesani ulomak poslije sekundarno korišten nad vratima u gornju crkvu, potom vrijeme 15. stoljeća, kad se crkva nadograđuje i dobiva kasniji prepoznatljiv i rijedak arhitektonski dvokatni oblik, razdoblje od sredine 16. stoljeća do kraja mletačke uprave u Šibeniku, tijekom kojega se u crkvi istovremeno održavaju dvije kršćanske liturgije, istočna i zapadna, i kad crkva dobiva ulaz na bočnom pročelju, te u konačnici

vrijeme njezina zapuštanja, najprije početkom 19. stoljeća u vrijeme francuske uprave, pa nakon kratkog doba kad crkvu preuzima dalmatinska eparhija, vrijeme postupnog propadanja još od bombardiranja potkraj 1943. godine.

U najstarijoj pretpostavljenoj fazi gradnje, onoj srednjovjekovnoj, crkva je zasigurno bila jednobrodna, a moguće je da je bila i svođena te je, kao i slični primjeri na tom području, imala dodanu apsidu polukružnog ili pravokutnog tlocrta. Ulaz u crkvu tada je najvjerojatnije bio na južnom pročelju, nasuprot apsidi. Toj fazi izgledno je pripadala i klesana kamena luneta, urešena dekorativnim motivom usitnjenog dijamantnog niza, danas ugrađena nad ulazom u gornju crkvu. Nad lunetom je bio kameni srpasti luk, sastavljen od triju dijelova, od kojih danas stoji samo jedan. Svojim dimenzijama luneta sugerira uski format izvornog portala, blizak i po svojem ukrasu romaničkim gradnjama koje su u Šibeniku i njegovoj okolici rijetko sačuvane, a datiraju čak do 14. stoljeća.¹¹⁹

Vrijeme izgradnje dvokatne crkve na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće, odnosno u prvoj polovici 15. stoljeća, uz podatak koji iščitavamo iz sačuvane vizitacije, određuje pak oblikovanje pojedinih klesanih kamenih elemenata, poput ukošenih bridova okvira otvora, kao i korištenje dekorativnih motiva izmjeničnih zubaca na razdjelnom vijencu nad kojim je sedrom zidan bačvasti svod, od onog u svetištu, zidanog u kasnogotičkoj tradiciji šiljastobačvasto, odvojen

19. a i b Tlocrt prizemlja i kata (izradili: D&Z, 2018.)
Plan of ground and first floors (D&Z, 2018)

trijumfalnim lukom. U tom su razdoblju definirane forma i dimenzije crkve sv. Julijana te njezina dvokatnost, po čemu se izdvaja od drugih onodobnih primjera u Šibeniku. Pretpostavlja se da je tada crkva i nadalje imala ulaz na južnom pročelju (no svakako širi), čiji se tragovi čitaju u kamenoj građi zida, a današnji je ulaz, premješten na bočni, južni zid crkve, prema oblikovanju najvjerojatnije rezultat preinaka nakon 1569., kad je crkva ustupljena na korištenje i pravoslavnim Grcima. Možda je razlog tome bila izgradnja ili dogradnja stambenog bloka južno od crkve prema moru te formiranje gradske komunikacije i stuba uz istočnu stranu. Za razdoblje kad je crkva preuređena potkraj 16. stoljeća, karakteristično je korištenje jednostavnih geometrijskih profilacija nad otvorima, u ovom slučaju na trokutastim nadstrešnicama nad ulaznim portalom i dvama uskim bočnim prozorima. Iako skromni i reducirani, korišteni predlošci potvrđuju kontinuitet prepoznavanja klasičnih formi, a ističe se i, doduše malo izmaknuta, središnja os pročelja.¹²⁰ Vrlo šturi repertoar preuzetih oblika odraz je dakako i mogućnosti naručitelja, no pokazuje i određenu suzdržanost u uređenju vanjštine koja je mogla biti nadomještena raskošnijom unutarnjom opremom crkve. Prepoznatljivi elementi oblikovanja Sv. Julijana iz kasnijih razdoblja nisu sačuvani, a odnose se u pravilu na nekadašnje dvije preslice sa zvonima.¹²¹ Ostale intervencije u strukturi zidova i samom prostoru nisu donijele neke nove kvalitete i mogu se smatrati degradacijama.

Osim po svojem titularu, koji je vrlo rijedak u našim krajevima,¹²² Sv. Julijan je zanimljiv i upravo po već spomenutoj činjenici da su u jednoj građevini bile smještene dvije crkve (sl. 18 a i b, 19 a i b). Tipologija dvokatne crkve, karakteristična samo za pojedine primjere srednjovjekovne sakralne arhitekture na istočnojadranskoj obali, u Šibeniku se javlja razmjerno kasno. Takve se crkve u Dalmaciji grade mahom kao nadogradnje starijih struktura. Grade se rijetko i u pravilu su vezane uz posebne okolnosti i potrebe nastanka jer je u tom razdoblju karakteristična gradnja longitudinalnih građevina kojima je dominantna uzdužna os, i najčešće su jednobrodne, a mogu biti podijeljene i u dva ili tri broda.¹²³ Primjerice, na Puntamiki kod Zadra, nad antičkom cisternom sagrađena je ranosrednjovjekovna crkva. Oba su prostora bila korištena u sakralne svrhe; gornji kao crkva sv. Jurja, a donji

kao crkva sv. Stošije, iako se donji dio tumači i kao kript, vezano uz legendu privremenog smještaja ostataka svete Anastazije pri prijenosu u Zadar.¹²⁴ Drugi primjer je mali antički hram Dioklecijanove palače, gdje je gornji prostor preuređen u krstionicu, dok je antička kript preinačena u crkvu sv. Tome. I kod porušene trobrodne crkve sv. Ivana Krstitelja kod vrata Pusterle u Zadru, dvokatnost je bila posljedica postojanja kripe u prizemnoj etaži.¹²⁵ Do danas su ostali sačuvani i ostaci crkve sv. Mihovila na otočiću Mrkanu ispred Cavtata, izgrađene također nad antičkom građevinom,¹²⁶ a kapela „A“, dvoetažna ranoromanička crkva na poluotoku Ratac nedaleko od Sutomora u Crnoj Gori, upravo je kao takva i građena i nije adaptacija neke starije crkve.¹²⁷

Određene se sličnosti pak mogu uočiti na još dva primjera: jednom iz Splita i drugom iz mjesta Škaljari. Splitska crkva sv. Julijane de Colonia također se spominje u dokumentima u 14. stoljeću, prvi put 1338. godine, a sačuvan je i jedan stariji kameni ulomak s natpisom, datiran na prijelaz 11. u 12. stoljeće. Prema vizitaciji S. Cosmija iz 1682. godine, opisana je kao dvoetažna građevina, odnosno ispod te je crkve „još odavno“ bila crkva Svih svetih, a na kat se uspinjalo mramornim stubama koje su bile povezane s privatnom kućom. Poslije je oltar gornje crkve premješten u donju. Tipološki je crkva sv. Julijane bila jednobrodna, s oblom apsidom.¹²⁸ Crkva sv. Dujma u Škaljarima spominje se također najranije u 14. stoljeću, 1331. godine. Ondje je nad kriptom izgrađena jednobrodna crkva s polukružnom apsidom i zvonikom, zaključena šiljastobačvastim svodom.¹²⁹

Upravo u cilju zadržavanja tipološke posebnosti šibenske crkve sv. Julijana, ali imajući na umu i njezino današnje stanje, kao i brojnost faza njezina uređenja, uvjetovana je prezentacija u zatečenom obliku, uz neke manje izmjene. Kao osnova budućega izgleda predlaže se arhitektonsko rješenje iz sredine 15. stoljeća, kada je dograđena gornja crkva, a preinake koje su uslijedile u vrijeme degradacije crkve početkom 19. i od sredine 20. stoljeća trebalo bi dokinuti. Veliku vrijednost Sv. Julijana predstavlja i činjenica da je u tom prostoru stoljećima postojao suživot više liturgija, te bi uvažavanje svake od njih u budućoj prezentaciji i određivanju namjene prostora pridonijelo prepoznavanju toga spomenika kao vrlo rijetkog primjera na našim prostorima.¹³⁰ ■

Bilješke

1. Crkva sv. Julijana sagrađena je u šibenskoj gradskoj jezgri na čestici k.č. 5908, između Ulice kralja Tomislava na sjeveru i Trga Pavla Šubića na jugu, iznad nekadašnjega kina *Šibenik*. Vanjske dimenzije iznose 11,5 x 4,6 m, dok je unutarnja površina prostora ukupno 42,88 m², od čega je 6,71 m² površina svetišta. Crkva je orijentirana više u smjeru jugozapad-sjeveroistok, no zbog

lakšeg snalaženja može se reći da joj je svetište na sjeveru, a ulaz na istoku.

2. Današnje je stanje crkve sv. Julijana bilo poticaj za početak konzervatorsko-restauratorskih istraživanja koja je u 2019. godini proveo Hrvatski restauratorski zavod. Program je realiziran u suradnji s nadležnim Konzervatorskim odjelom u Šibeniku, Parohijom

u Šibeniku te Šibenskom biskupijom. Voditeljica programa: Ana Škevin Mikulandra; članovi tima: dr. sc. Ana Azinović Bebek, dr. sc. Krasanka Majer Jurišić, Ivana Hirschler Marić, Mate Pavin, dr. sc. Domagoj Mudronja, Mirjana Jelenčić, Andrej Janeš, Toma Prpić, Danijela Ratkajec, Marija Zupčić, Mihael Golubić, Jovan Kliska te vanjski suradnici dr. sc. Danko Zelić, dr. sc. Darka Bilić, Eva Buća, Valerija Gligora, Željka Bedić, Luka Štefan, Tomislav Zojčeski, Andrija Nakić i Ivan Huljev. S obzirom na zatečeno stanje unutrašnjosti, najveći dio terenskih aktivnosti obuhvatio je raščišćavanje, revizijsko sondažno arheološko istraživanje u unutrašnjosti crkve s izradom detaljne arheološke dokumentacije te ponovno zatrpavanje ukopnih mjesta. Cilj arheoloških istraživanja bio je odrediti elevaciju poda, temeljne stope, otiske podnih ploča te stanje sačuvanih grobnica, kao i ustanoviti postojanje eventualnih tragova starijih struktura ili slojeva. Uzeti su uzorci za laboratorijsku analizu povijesnih žbukanih slojeva i naliča, pripremljene su arhitektonske podloge i izrađeni grafički prilozi, izrađena je dokumentacija stanja kamene građe, kao i katalog klesanih kamenih elemenata uz grafičke priloge njihovih detaljno snimljenih profilacija. Povijesna i povijesnoumjetnička istraživanja uključila su pregled relevantne arhivske i tiskane građe te konzervatorske dokumentacije. Obradeni su podaci iz stručne i znanstvene literature, podaci dobiveni iščitavanjem i pregledom pisanih dokumenata iz Biskupijskog arhiva u Šibeniku, Državnog arhiva u Zadru, Muzeja grada Šibenika, Konzervatorskog odjela u Šibeniku, Konzervatorskog odjela u Splitu i Arhiva Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture. Prikupljene su fotografije crkve snimljene tijekom druge polovice 20. stoljeća, odnosno od vremena njezina stradanja u Drugom svjetskom ratu, te grafička dokumentacija stanja crkve i arheoloških istraživanja iz 1980-ih. Više u: IVANA HIRSCHLER MARIĆ, ANA AZINOVIĆ BEBEK, VALERIJA GLIGORA 2020. te u: KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, 2020. Napomena: dijelovi članka korišteni su i za pripremu elaborata. Posebno zahvaljujemo na susretljivosti i pomoći don Olegu Petroviću, voditelju BAŠ, Bruni Brakusu iz Muzeja grada Šibenika te kolegama dr. sc. Marku Sinobadu iz KO Šibenik i dr. sc. Vanji Kovačić i Željku Primorcu iz KO Split.

3. Prema: JEREJ STEVAN JAVOR, 1888., 60, stari crkveni ukras iz Sv. Julijana prenesen je 1810. godine u crkvu Uspenja Bogomater u Šibeniku. Moguće je da se više predmeta iz crkve sv. Julijana danas nalazi u šibenskoj pravoslavnoj crkvenoj općini (bogoslužbene knjige na grčkom jeziku, pečat crkvene općine i sl.), a za neke se ikone smatra da su ugrađene u ikonostas crkve Uspenja Bogomater, vidi u: MIROSLAV ZAKIĆ, BRANKO ČOLOVIĆ, 2011., 265-272.

4. Primjerice: Krsto Stošić (b), Paško Bubalo, 2014. Usporedi i stariji tekst: JEREJ STEVAN JAVOR, 1888.

5. KRSTO STOŠIĆ (b), 1.

6. MARIN TADIN, 1954., 21–32; Josip Soldo, 1979. – 1982., 109.

7. MARINKA ŠIMIĆ, 2018., 154.

8. Rekluze, redovnice, živjele su najčešće u prizemnoj isposničkoj ćeliji, kakve su se tada gradile uz crkve, s jednim otvorom prema svetištu i drugim prema van. Više u: ZORAN LADIĆ, 2018., (predavanje).

9. MIRKO ZJAČIĆ, 1952., 268, 271–272.

10. Toponim dijela grada uz crkvu sv. Julijana, Dobrić, redovito je vezan uz izvore pitke, odnosno dobre vode. Moguće je da zbog podizanja razine morske razine tu nastaje zasoljavanje. DANKO ZELIĆ, 1995., 40, 48.

11. Arheološkim je istraživanjima u 2019. obuhvaćeno 13 zidanih grobnica. Zapune grobnica tada su ispražnjene do dna, odnosno do intaktnih arheoloških slojeva nezahvaćenih istraživanjima iz 1987. godine, te potom istražene do živca. Intaktni arheološki slojevi utvrđeni su ispod struktura šest grobnica (grobnice 2, 3, 5, 6, 8 i 11), a jedina dotad neistražena bila je grobnica 4. Na spojevima lađe i svetišta, te u svetištu, ustanovljena je velika visina živca i nije bilo grobnica.

12. Većina ulomaka arhajske majolike može se datirati u 14. stoljeće, a manji broj s velikim oprezom mogao bi se datirati nešto ranije. Za pronađene fragmente kao analogije mogu poslužiti slični poznati nalazi iz Zadra, Nina, Splita i Istre. Među nalazima je prepoznat i ulomak zdjele padanske arhajske gravirane keramike, a od staklenih su posuda najzastupljeniji ulomci čaša i boca, od kojih su prepoznata dva konkavna dna, s apliciranom girlandom i bez nje, potom ulomak kapljicašto ukrašene stijenke čaše, dna presavijenog ruba, ulomci narebrenih stijenki, bikonične boce, profilirane, te ljevkašti vrat boce.

O nalazima arhajske majolike i ulomcima stakla iz 14. te s početka 15. stoljeća na širem području i sličnim primjerima vidi u: KARLA GUSAR, 2010., 109–112, 350–352, kat. 346–357; KARLA GUSAR, 2007., 181, 192, T. II. 5,6; HELGA ZGLAV MARTINAC, 2004., 53–55, 130–131, KAT. 102–108; TATJANA BRADARA, 2016., 148–149, KAT. 48; KARLA GUSAR, DARIO VUJEVIĆ, 2009., 238–240, 246, T. 4.6., 4.7.; IVO FADIĆ, 1985., 249, 251; IRENA LAZAR, 2003., 81–85.

13. U grobu 1 u grobnici 2 radiokarbonskom analizom potvrđeno je datiranje ljudskog kostura u 14. stoljeće. Analiza je obavljena u 14 CHRONO Centre Queen's University u Belfastu (UBA-41847 Radiocarbon Age BP 582 ± 23, calibration data set: intcal13.14c).

14. ANĐELKO BADURINA, 2003., 305.

15. Blagdan mu je 13. veljače. Prikazuju ga kao lovca s jelenom pokraj sebe, a u pozadini se katkad vide rijeka i čamac. ANĐELKO BADURINA, 2000. Crkva je možda nazvana i po mučeniku Julianu, koji je sa svojom suprugom Bazilisom život posvetio karitativnom radu i zaštitnik je siromašnih bolesnika i hospicija, ili pak po istarskom franjevcu Julijanu, koji je živio i radio u samostanu sv. Mihovila u Balama. Živio je uzorno, propovijedao po selima i dijelio svete sakramente, sloveći kao čovjek koji donosi mir među posvađane. Odmah nakon smrti, 1349., štovan je kao svetac.

16. Prijepis te vizitacije (Biskupijski arhiv u Šibeniku, Kanonske vizitacije) ustupio je dr. sc. Danko Zelić: *Visitatio ecclesiarum Zuliani et Nicolai Sanctorum Millesimo [1481] et indictione quibus supra, die vero Martis, XVIII mensis Iunii. Supradictus reverendus dominus vicarius [Georgius Siggoreus] visitavit ecclesias Sanctorum Iuliani Martiris et Nicolai Episcopi et Confessoris et reclusas ibidem servientes. Et reperiens altare Sancti Michaelis Archangeli constructum in ecclesia Sancti Iuliani satis bene dotatum et male officiatum propter quod tenore presentium mandat capellano dicti altaris quatenus omnino officiare dictum altare procuret iuxta obligationem solitam. Alioquin et c.*

17. Za gornju se crkvu do sada pretpostavljalo da je nadograđena godine 1560. te da su se gornjim dijelom služili katolici, „a donjim pravoslavni koji su štovali Uznesenje Gospino“. Vidi u: KRSTO STOŠIĆ (b), 2.
18. KRSTO STOŠIĆ (b), 1.
19. VINCENZO MIAGOSTOVICH, 1894., 15.
20. SLAVKA Z. PETRIĆ, 1997., 97, 98, 133. O bratovštinama vidi i: IVAN STROHAL, 1914., 150–151.
21. JOSIP SOLDI, 1979. – 1982., 108–114.
22. DANKO ZELIĆ, 2001., 797.
23. Godine 1487. oporukom se ostavljaju dobra bratovštini sv. Nikole (*Scuola di San Niccolò*) koja djeluje u crkvi sv. Benedikta (poslije sv. Barbare). VINCENZO MIAGOSTOVICH, 1894., 9. Vidi i: SLAVKA Z. PETRIĆ, 1997., 114; KRSTO STOŠIĆ (c), 6.
24. Slavka Z. Petrić, 1997., 115.
25. KRSTO STOŠIĆ (c), 1. Iako Stošić piše da je starija crkva na obali postojala 1400. godine, prema kasnijim istraživanjima utvrđeno je da nije bila građena prije 1605. godine. Dopuštenje za gradnju nove crkve dao je generalni providur A. Zorzi, a gradnja je trajala gotovo do kraja 17. stoljeća. Vidi u: JAGODA MARKOVIĆ, DANKO ZELIĆ, 2003., 154.
26. SLAVO GRUBIŠIĆ, 1974., 76.
27. MILE BOGOVIĆ, 1982., 1, 22.
28. MILE BOGOVIĆ, 2001, 781–782.
29. Grčka kolonija istočnog obreda u Šibeniku postoji još od srednjeg vijeka, a veći broj Bugara i Grka doselio se sredinom 17. stoljeća. Krsto Stošić (d), 1. Vidi i: NIKODIM MILAŠ, 1901. Naselili su se u Varoši, Crnici, Dolcu i Gorici te na Mandalini. Bavili su se trgovinom cvijeća, obuće i rukotvorina, a dućane su imali na početku današnje Ulice kralja Tomislava, tada zvane i „bugarska ulica“. O trgovini Šibenčana s Morlacima u 16. stoljeću u: GIOVANNI BATTISTA GIUSTINIANI, 2011., 39, 40 te u: KRISTIJAN JURAN, 2015., 163–210.
30. GRGA NOVAK, 1976., 234.
31. KRSTO STOŠIĆ (b), 2; KRSTO STOŠIĆ (d), 3. Vidi i: NIKODIM MILAŠ, 1901., 241–242, 245; KRSTO STOŠIĆ (a).
32. PETAR D. ŠEROVIĆ (bez paginacije).
33. MILE BOGOVIĆ, 2001., 781.
34. ANDRIJA LUKINOVIĆ, 2001., 260–267; MILE BOGOVIĆ, 2001., 781–782. Usporedi, te o odnosima i pokušajima sjedinjenja Rimokatoličke i Grkoistočne Crkve vidi u: JOSIP SOLDI, 1997. Katolički biskupi obavljali su pohode grčkim crkvama i u Puli, Zadru, Hvaru i drugdje. O tome svjedoči rukopis u Arheološkom muzeju u Splitu pod naslovom *Visita Latina e Greca* godine 1734. Vidi u: KRSTO STOŠIĆ (d), 21 i: MILE BOGOVIĆ, 1982., 22.
35. Podatak prema izvještaju zadarskoga nadbiskupa Oktavijana Garzadora donose: MILE BOGOVIĆ, 1982., 22; MARKO JAČOV, 1986., 41, 42 (dokument 25); KRISTIJAN JURAN, 2016., 36.
36. Među Morlacima koji su se na šibensko područje doselili tijekom 17. stoljeća bilo je i onih latinskog i onih grčkog (bizantskog) obreda – *rito greco*. Morlaci grčkoga obreda na mletačkim posjedima u to su vrijeme bili sjedinjeni s katoličkom crkvom, a oni koji uniju nisu priznavali, bilježe se kao raskolnici (shizmatici). KRISTIJAN JURAN, 2016., 35. Usporedi za starije razdoblje o podrijetlu Morlaka: KRISTIJAN JURAN, 2015., 163–210.
37. KRISTIJAN JURAN, 2016., 36; Mile Bogović, 2001., 779.
38. Možda je slika sv. Mihovila koja je poslije izložena u muzejskoj zbirci u crkvi sv. Barbare zapravo nekad bila na oltaru u crkvi sv. Julijana. KRSTO STOŠIĆ (b), 2.
39. Taj podatak navodi Dinko Zavorović, 1597., a prenosi ga i KRSTO STOŠIĆ (b), 2.
40. KRSTO STOŠIĆ (b), 2, 3. Linjičići su bili patroni i potkraj 16. stoljeća.
41. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 1, Vicenzio Basso, 1589. – 1622., godina 1589., 17.
42. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 1, Vicenzio Basso, 1589. – 1622., godina 1594., 6.
43. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 1, Vicenzio Arrigoni, 1589. – 1622., godina 1600., 22; godina 1602., 45; godina 1605., 105.
44. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 1, Vicenzio Arrigoni, 1589. – 1622., 1609., 121.
45. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 1, Vicenzio Arrigoni, 1589. – 1622., 1611., 144. Redovnice (rekluze) inače su boravile u zasebnoj kući pokraj crkve sv. Julijana i bar dva stoljeća uređivale su i održavale crkvu, KRSTO STOŠIĆ (b).
46. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 1, Vicenzio Arrigoni, 1589. – 1622., 1613., 150–151.
47. ANTE SKRAČIĆ, 2006., 3.
48. JEREJ STEVAN JAVOR, 1888., 59: *Fu eretto l'altare 1632 e rinnovato dal Reven.do Plebano da sotto Cannoi co; Don Giov : Batti : Q.m Matteo : Simonich 2 Giugno 1775*. Vidi i: NIKODIM MILAŠ, 1901., str. 264–265.
49. BAŠ, Preslike apostolskih vizita, 1625. Vizitacija zadarskoga nadbiskupa Oktavijana Garzadora za Šibenik.
50. ANTE SKRAČIĆ, 2006., 3.
51. PETAR D. ŠEROVIĆ. Prema iskazu vladike Nikodima (Kosovića), još je sačuvana polukružna apsida u toj kući. Kuća je vlasništvo SPC-a i nalazi se na k.č. 2362/1., k.o. Šibenik. Zahvaljujemo na podatku dr. sc. Marku Sinobadu iz Konzervatorskog odjela u Šibeniku.
52. KRSTO STOŠIĆ (b), 3.
53. KRISTIJAN JURAN, 2016., 36.
54. KRSTO STOŠIĆ (e). Godine 1598. za crkvu je ostavljen kalež, godine 1599. 20 dukata za srebrnu košulju za Gospu, 1627. antependij za oltar, 1637. zemlja, 1654. zemlja i zlato; 1683. zemlje, potom još crkveno ruho, slike (*Rođenje Krista, Blagovijesti i sv. Ivan Krstitelj*), srebrni križ, knjige, 1689. svjetiljke i novac za popravak svoda, 1694. svjetiljke, i nadalje početkom 17. stoljeća novac za vosak i mise.
55. KRISTIJAN JURAN, 2016., 38.
56. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 2, Vjekoslav Marcello, 1630. – 1698., 1636.
57. KRSTO STOŠIĆ (b), 3.
58. KRSTO STOŠIĆ (d), 21.
59. ANTE SKRAČIĆ, 2006., 4.
60. KRSTO STOŠIĆ (d), 21.
61. ANTE SKRAČIĆ, 2006., 4.

62. KRSTO STOŠIĆ (d), 21.
63. Nikodim Busović primio je hirotoniju od filadelfijskog mitropolita Melecije Tipaldija i još jednog episkopa s Krfa (24. lipnja 1693. godine), a kao zakonitog episkopa priznavao ga je i pečki patrijarh Arsenije Čarnojević. Njegovu jurisdikciju priznavali su i Venecija i Rim; imao je vrlo važnu ulogu u razvoju političko-religijskih odnosa na prijelazu 17. u 18. stoljeće. Više primjerice u: NIKODIM MILAŠ, 1899., 71, 73, 80.
64. MILE BOGOVIĆ, 1982., 60, 102. Arhiepiskop pravoslavni od Filadelfije u Mlecima piše 30. listopada 1699. svojem parohu u Šibeniku da ne dopusti grčkom episkopu Nikodimu da obilazi grčke crkve, nego šibenskom katoličkom episkopu, kojega hvali (Krsto Stošić (d), 21). I prije je pitanje jurisdikcije bilo često postavljano, a pojedini su svećenici priznavali ili pak osporavali nadležnost i primat pape. Primjerice, vizitirajući crkvu sv. Julijana 1645., biskup nije stekao dojam da je paroh pravovjeran, 1662. je smatrao potrebnim ukloniti neke zloupotrebe u crkvi, a četiri godine poslije paroh ga nije ni pustio u crkvu (MILE BOGOVIĆ, 1982., 41, 103).
65. MILE BOGOVIĆ, 1982., 126, 127. Za daljnje istraživanje konzultirati: ASVe, *Consultori in Jure*, filza 425, svezak spisa o vizitacijama, podjeli parohija, ispitivanjima klerika koje su provodili latinski biskupi i sl. Za Šibensku biskupiju sačuvani su spisi za crkvu sv. Julijana za godine 1659., 1678., 1687., 1696., 1709., 1724., 1728.
66. PETAR D. ŠEROVIĆ; KRSTO STOŠIĆ (e). Novac za crkvu sakupljan je unutar zajednice šibenskih vjernika, ali i po provinciji, za što su bili zaduživani pojedinci ne samo iz Šibenika nego i iz drugih naselja. Vidi primjerice: DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 106, Zorzi Grimani, 1732. – 1735., I, 409 (17. kolovoza 1735. Ivan Knežević iz Vrlike moli da ga se izuzme iz dužnosti prikupljanja milodara za crkvu sv. Julijana u provinciji).
67. Svijećnjaci su pronađeni u podrumu parohijske kuće u Šibeniku, a podatke i fotografije ustupio nam je na korištenje dr. sc. Marko Sinobad iz Konzervatorskog odjela u Šibeniku. Dimenzije svijećnjaka su: visina 36 cm, a maksimalna širina stope 13 cm. Zahvaljujemo i Mateji Jerman na dataciji i potvrdi istovrsne tipologije svih primjeraka.
68. Popis članova bratovštine za godine 1684., 1686., 1687., 1688. i 1689. vidi u: KRISTIJAN JURAN, 2016., 40, te više o Bugarima koji su bili vezani uz crkvu sv. Julijana, a pojedini su obavljali i funkciju sudaca grčke bratovštine, isto, 282, 283, 284. O Crnogorcima, članovima bratovštine, vidi u: SLOBODAN B. MEDOJEVIĆ, 2011., 37. Isti tekst navodi i rukopisnu knjigu *Libro dell'amministrazione delli giudici della Scola nuova della B.V. Maria di San Zulian del rito greco nella città di Sebenico*, koja se čuva u šibenskoj pravoslavnoj crkvenoj općini.
69. KRSTO STOŠIĆ (a) te KRSTO STOŠIĆ (f).
70. KRSTO STOŠIĆ (d), 21.
71. KRSTO STOŠIĆ (a) te KRSTO STOŠIĆ (f).
72. KRISTIJAN JURAN, 2016., 47.
73. KRSTO STOŠIĆ (c), 8. Bratovština je inače u gradu imala više kuća i gradnji.
74. KRISTIJAN JURAN, 2016., 47.
75. PETAR D. ŠEROVIĆ; KRSTO STOŠIĆ (f).
76. Pokretni metalni nalazi iz SJ 1 u grobnici 1 većinom su pronađeni naknadno, tijekom antropološke analize; izdvojeni su PN 12, poligonalna medaljica, PN 12 A ovalna medaljica, PN 12 B, ulomak lančića koji je povezivao medaljice, PN 13, valovita kopčica, PN 14, ulomak brončanog lančića, PN 15 fragment tkanine i PN 16, ulomci krunice. Ljudski osteološki nalazi, koji su tijekom prethodnih istraživanja 1987. godine, prema kazivanju istraživača, bili pronađeni unutar svih tada istraženih grobnica, bili su pohranjeni u grobnicu 1. Analizom ljudskog osteološkog materijala utvrđen je minimalni broj osoba 137 (MBO) u uzorku (98 odraslih i 39 djece). Među 32 odrasle osobe za koje je određen spol, bilo je 17 muškaraca i 15 žena. Za 33 odrasle osobe određena je starost; najviše osoba (15) umrlo je između 30. i 45. godine, 11 osoba nakon 45. godine te sedam osoba između 15. i 30. godine. Analiza pokazuje uobičajenu spolnu i dobnu distribuciju karakterističnu za većinu arheoloških nalazišta. Starost je kod djece određena na 15 uzoraka. Najveći broj djece (11) umro je u dobi između druge i pete godine, troje djece umrlo je između šeste i desete godine, a jedno je dijete bilo mlađe od godinu dana.
77. Krunice su također vrlo čest nalaz u novovjekovnim grobovima. Dokaz da su i u grobovima u crkvi sv. Julijana bili pokapani vjernici s krunicama, predstavljaju kukice lančića na koji su se nizala zrna krunice PN 14 i ostatak krunice PN 16 iz grobnice 1, s pet očuvanih ulančanih koštanih zrna na brončanim ušicama i jedno stakleno zrno krunice. Slične kukice lančića krunice nađene su npr. u crkvi sv. Nikole u Zadru (ŠIME VRKIĆ, 2017., 172), sv. Jure u Kruševu (ŠIME VRKIĆ, 2014., 245), a očuvana nanizana zrna na brojnim nalazištima (npr. ANA AZINOVIĆ BEBEK, 2012., T71/895).
78. Funkcionalni dijelovi odjeće, kao što su kopčice, puceta ili pojasne kopče, najčešći su novovjekovni nalazi ostatka odijevanja u grobovima. Valovita kopčica PN 13 ljepša je varijanta kopčica PN 11 (tzv. baba i deda ili ušica i kukica kopčica) koje su najčešće služile za kopčanje košulja ili čarapa. Ukrasno puce PN 8 vjerojatno je služilo za kopčanje košulje. Slična puceta i kopčice nađene su na brojnim novovjekovnim grobljima diljem Hrvatske. Analogije za puce PN 8 nalazimo i u crkvi sv. Jerneja u Šentjerneju u Sloveniji (KATARINA PREDOVNIK, MARIJANA DACAR, MATEVŽ LAVRINC, 2008., T13/12,13), gdje su datirani u 16. do 18. stoljeće. Puce je pronađeno u SJ 48, ispod razine poda grobnice 5, u sloju u kojem je bilo i kasnosrednjovjekovnih nalaza, a izgradnja grobnice pretpostavlja se kasnije od grobnica 1, 2 i 6, stoga ga se najranije može datirati u kraj 15. stoljeća.
79. PN 12A; Natpis glasi
BONO:PIET:ARCHICONF:S-ROCHI-VENETIA.
80. PRÆS [IDIVM]: D [IJ] VINCENTI [US] TVRRIS: C · V · AN [NO] 1663 [/ b]. Radi se o proslavi pete godine konzulata ili predsjedništva Vincenza Turrisa ili Turrissia u spomenutoj bratovštini 1663. godine.
81. PN 12. Natpis glasi S VENANTIO M (artyr). Analogije za tu medaljicu nalazimo na riječkom groblju Trg put Vele crkve; ANA AZINOVIĆ BEBEK, 2012., T38/534.
82. KRISTIJAN JURAN, 2016., 48, 284.
83. KRISTIJAN JURAN, 2016., 47.
84. KRSTO STOŠIĆ (b), 1; KRSTO STOŠIĆ (c), 6.
85. KRSTO STOŠIĆ (d), 21.

86. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 6, Karlo Antun Donadoni, 1723. – 1755., 1724., 37–38; prijevod dr. sc. Danko Zelić.
87. MILE BOGOVIĆ, 1982., 104, 105.
88. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 6, Karlo Antun Donadoni, 1723. – 1755., 1728., 358–360. Vidi i: Krsto Stošić (d), 21.
89. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 6, Karlo Antun Donadoni, 1723. – 1755., 1728., 358–360. Usporedi i: DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 102. U dokumentu od 13. travnja 1730. stari stanovnici predgrađa Terra Ferme žale se na novopridošle koji su se nametnuli unutar bratovštine sv. Julijana, kršeći uobičajenu praksu i pravila, te se žale i na postupak izbora novih članova i na rad kapelana.
90. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 6, Karlo Antun Donadoni, 1723. – 1755., 1734., 485–486.
91. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 6, Karlo Antun Donadoni, 1723. – 1755., 1738., 634–635.
92. ANTE SKRACIĆ, 2006., 4. Podatak navodi prema vizitaciji biskupa Donadonija, BAŠ, Kanonske vizitacije, sv. 131, 638. Nažalost, ta vizitacija prilikom posjeta arhivu nije bila dostupna i nije bilo moguće provjeriti izvor teksta.
93. KRSTO STOŠIĆ (b), 3.
94. Numizmatički nalaz PN 9 iz grobnice 1, IRISLAV DOLENEC, 1993., 197; *Corpus Nummorum Italicorum*, 1922., 23–50, 621–624. Na aversu je krilati lav u središtu i natpis SAN • MARC • VEN •, u odsječku: II; na reversu je natpis: /DALMA/ E T / ALBAN.
95. Konzervatorsko-restauratorske radove na brevaru obavila je Danijela Ratkajec, kojoj zahvaljujemo na obavljenoj analizi i sugestijama.
96. O vjerovanju u zaštitna svojstva i uporabi brevara u: KLAUS BEITL, 1983., 28. Bili su lemljeni, kako se bez lomljenja ne bi mogli otvoriti. Služili su kao amuleti protiv raznih opasnosti, za ljubav, protiv nevremena, vještica i demona. Kod bolesti su se stavljali ispod jastuka kao pojačano djelovanje za ozdravljenje. Nije poznato jesu li postojale neke „specijalizirane“ zaštite, nego se smatra da su bili univerzalna zaštita protiv svih štetnih utjecaja koji mogu snaći čovjeka u svakodnevnom životu. Često ih se smatra nekom vrstom „kućne“ ili „putne“ apoteke, tipične za narodnu medicinu koja rado miješa religioznost, travarstvo i magiju. HELFRIED VALENTINITSCH, ILEANE SCHWARZKOGGLER, 1987., 80, pišu da su se katkad u brevare znale stavljati i osušene ljekovite trave, crvene trakice (u narodnom vjerovanju crvena boja ima zaštitnu ulogu jer odvraća poglede vještica i demona) te komadići drva ili poludragog kamenja. Brevari su inače vrlo rasprostranjeni u južnoj Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj (CLEMENS BÖHNE, 1966., 209; MANFRED BRAUNNECK, 1979., 301; GEORG KIERDORF-TRAUT, 1977., 14), a u Hrvatskoj su do sada nađeni na nekoliko novovjekovnih groblja isključivo u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Opširnije u: ANA AZINOVIĆ BEBEK, 2012., 38–46.
97. Primjerak novca PN 6 pronađen je u sjeverozapadnom uglu lađe u sloju SJ 35 koji je zapunjavao škrapu živca. Za dataciju vidi u: EMIL UNGER, 2001., 1338 a-c.
98. BAŠ, *Protocolo della Curia Vescovile di Sebenico per l'anno 1875*. Kanonik Belamarić upisan je 31. svibnja uz bilješku vezano za crkvu *S. Pietro di Maddalena*.
99. KRSTO STOŠIĆ (b), 4 i KRSTO STOŠIĆ (a).
100. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 22, Ćiril Banić, 1952. – 1959., 4: Osvrt na pastirski pohod područne crkve sv. Nikole u Šibeniku 30. 12. 1958.
101. KRSTO STOŠIĆ (b), 1; bratovštinu je ukinula i austrijska carska vlada 1844., KRSTO STOŠIĆ (c), 8.
102. BAŠ, Kanonske vizitacije, kutija 22, Ćiril Banić, 1952. – 1959., 4: Osvrt na pastirski pohod područne crkve sv. Nikole u Šibeniku 30. 12. 1958.
103. DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 135, Girolamo Maria Balbi, dokument od 23. rujna 1752.
104. DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 177, Giustino da Riva 1772. – 1774., II, dokumenti od 4. prosinca 1773. i 4. lipnja 1774.
105. DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 196, Paolo Boldù, 1781. – 1783., III, dokument od 30. siječnja 1781.
106. DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 197, Paolo Boldù, 1781. – 1783., IV, dokument od 30. kolovoza 1782. Nadalje, o funkcioniranju bratovštine i izboru na pojedine funkcije, prepiska je bila i 1793. godine, DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 218, Alvise Marin.
107. To je crkva Vaznesenja Hristovog na groblju, danas nazvana Sv. Spas. JEREJ STEVAN JAVOR, 1888., 59.
108. JEREJ STEVAN JAVOR, 1888., 59; VICKO KAPITANOVIĆ, 2001, 368. Nakon osnivanja samostalne pravoslavne eparhije za Dalmaciju s Bokom kotorskom i Istrom 1808., sjedište episkopa bilo je u Šibeniku pa je i veća potreba za većom crkvom.
109. DAZd, Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće, kutija 210.
110. KRSTO STOŠIĆ (d), 4.
111. JEREJ STEVAN JAVOR, 1888., 59, 60; KRSTO STOŠIĆ (b), 4. DAZd, Spisi Pravoslavne eparhije u Zadru, 1762. – 1918. U kazalu i protokolu za 1875. godinu, mjesec lipanj i srpanj, nema upisanog podatka o prodaji katoličkog dijela crkve sv. Julijana.
112. KRSTO STOŠIĆ (b), 4.
113. KRSTO STOŠIĆ (e). Slika se spominje početkom 19. stoljeća, 1805. – 1807. godine.
114. KRSTO STOŠIĆ (b), 4 i KRSTO STOŠIĆ (a).
115. DANIEL PATAFTA, 2018., 347–349.
116. IVANA ZENIĆ, 2005., 201–202.; KRSTO STOŠIĆ (b), 4.
117. IVANA ZENIĆ, 2005., 201–202. Usporedi i: PAŠKO BUBALO, 2014.
118. Nakon sredine 20. stoljeća za crkvu su se zainteresirale konzervatorske službe. Dokumentacija tadašnjeg stanja sačuvana je u Konzervatorskom odjelu Split i u Upravi za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dok se dokumentacija iz 1980-ih i 1990-ih čuva u Konzervatorskom odjelu u Šibeniku. Komisija za odnose s vjerskim zajednicama Skupštine Općine Šibenik uputila je 1981. godine Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Šibeniku *Zaključak* da crkvu treba adaptirati i prilagoditi izgledom kako bi mogla poslužiti za postav umjetnina. Godine 1983. izrađena je ponuda za izradu dijela arhitektonske dokumentacije za zbirku crkvenih umjetnina u crkvi te se sljedeće godine zaključuje ugovor o izradi arhitektonske snimke i konzervatorske dokumentacije. Crkva 1986. ulazi u program Odbora za zaštitu i obnovu graditeljskog

naslijeđa. Doneseni su uvjeti za radove te su planirana rušenja i čišćenja, za što je Općinski zavod za zaštitu spomenika kulture u Šibeniku 1987. godine potpisao ugovor s izvođačem Alijom Sabitom. U istraživačkim je radovima bilo planirano otvoriti jedan od zazidanih otvora za obavljanje radova te čišćenje nasipa u crkvi pa su otvorena zazidana vrata te djelomično i mali prozor uz vrata. Iz unutrašnjosti je izneseno smeće, kamen i drugi građevinski materijal. Dodatno su obavljena arheološka istraživanja koja je vodio Borislav (Njegoslav) Lapov iz šibenskog Općinskog zavoda.

119. FRANO DUJMOVIĆ, CVITO FISKOVIĆ, 1959., 26–27; DANKO ZELIĆ, 2001. Srednjovjekovne crkve sv. Krševana i sv. Grgura u Šibeniku, naknadno preuređene u 15. stoljeću, imaju i danas sačuvane elemente starije romaničke faze.

120. O oblikovanju pročelja crkava u Šibeniku potkraj 16. i početkom 17. stoljeća, primjerice crkve Sv. Duha i crkve Sv. Križa, vidi u: KRSTO STOŠIĆ, 1932., KRSTO STOŠIĆ, 1933., BOJAN GOJA, 2013.

121. Izgled preslica sačuvan je samo na starim fotografijama (sl. 13), prema kojima se zaključuju tek općeniti elementi njihova oblikovanja. Ona nad južnim pročeljem imala je jedno zvono i bila zaključena trokutastom nadstrešnicom, dok je ona nad bočnim, istočnim, bila dvokatna i imala tri zvana te je bila oblikovno složenija.

122. Primjere crkvi s titularom sv. Julijana nalazimo samo u nekoliko slučajeva. U Istri su one građene u tradiciji štovanja

istarskih srednjovjekovnih svetaca, pa tako i sv. Julijana. Ondje se taj titular, primjerice u Balama, spontano održao, dok se u Dalmaciji isti titular koristio gotovo redovito samo za srednjovjekovne gradnje. Na pelješkom poluotoku postoji i naselje Žuljana, čije ime potječe upravo od toga sveca kojem je bila posvećena i starokršćanska, a i kasnija crkva; IGOR FISKOVIĆ, 1976., 15–88.

123. TOMISLAV MARASOVIĆ, 2008., 239.

124. MATE SUIĆ, IVO PETRICIOLLI, 1955., 7–22; MILJENKO JURKOVIĆ, 1997., 84; PAVUŠA VEŽIĆ, 1999., 9; TOMISLAV MARASOVIĆ, 2001., 82.

125. TOMISLAV MARASOVIĆ, 2008., 239, 240.

126. IGOR FISKOVIĆ, 1980., 246–248.

127. MILOJE VASIĆ, 1922., 23–24.

128. Natpis bilježi da je đakon Dobra sa svojom braćom podigao crkvu na čast sv. Julijani, sv. Luki i sv. Vitalu. Crkva se navodi u izvorima, no na razini toponimije grada 19. stoljeća potpuno je nestala. Više u: PERISLAV PETRIĆ, 1989., 279; PAVUŠA VEŽIĆ, 2012., 377–383.

129. MKM, KO ST, Arhiv E. Dyggve, r09, f10: Dvokatna crkva.

130. Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *IP-2016-06-1265 ET TIBI DABO: Naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800. godine.*

Popis izvora

BAŠ Biskupijski arhiv u Šibeniku:

Zbirka rukopisa, kutija 8a

KRSTO STOŠIĆ (a), *Crkva sv. Julijana*

ANTE SKRACIĆ, *Crkve – Šibenik*, Šibenik, 2006.

Kanonske vizitacije, 15. – 20. stoljeće

Preslike apostolskih vizitacija

Protocolo della Curia Vescovile di Sebenico per l'anno 1875

DAZd Državni arhiv u Zadru:

Fond generalnih providura, 17. – 18. stoljeće

Pravoslavna eparhija u Zadru, 1762. – 1921.

MKM, KO ŠI Konzervatorski odjel u Šibeniku:

Fototeka

Dokumentacija

MKM, KO ST Konzervatorski odjel u Splitu:

Fototeka

Arhiv E. Dyggve

MKM, UZKB – P Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, planoteka

Muzej grada Šibenika:

KRSTO STOŠIĆ (b), *Crkva sv. Julijana katolička*, rukopis

KRSTO STOŠIĆ (c), *Sv. Nikola, crkva i bratovština*, rukopis

KRSTO STOŠIĆ (d), *Pravoslavni i njihove crkve*, u: *Šibenske crkve*, rukopis

KRSTO STOŠIĆ (e), *Ostavštine pravoslavnoj crkvi sv. Julijana*, rukopis

KRSTO STOŠIĆ (f), *Crkva pravoslavna sv. Julijana*, rukopis

PETAR D. ŠEROVIĆ, *Nekoliko podataka o stanovništvu Šibenika krajem 17. stoljeća*, rukopis

DINKO ZAVOROVIĆ, *Trattato sopra le cose di Sebenico*, 1597. (prijepis rukopisa)

Literatura

ANA AZINOVIĆ BEBEK, *Novovjekovni nabožni predmeti nađeni prigodom arheoloških istraživanja na lokalitetima sjeverozapadne Hrvatske*, doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.

ANĐELKO BADURINA, *Hagiotopografija Hrvatske, Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27, 2003., 305–310

ANĐELKO BADURINA, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 2000.

KLAUS BEITL, *Volksglaube*, München, 1983.

MILE BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*, Zagreb, 1982.

MILE BOGOVIĆ, *Pravoslavlje u Šibenskoj biskupiji do pada Venecije, Sedam stoljeća Šibenske biskupije - zbornik radova sa znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“*, ur. Josip Čuzela et al., Šibenik, 2001., 779–789

CLEMENS BÖHNE, *Die süddetutschen Breverln*, *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde*, München, 1966.

- TATJANA BRADARA, Blagovanje, *Temporis signa*, Arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja (monografije i katalozi Arheološkog muzeja Istre 26), ur. T. Bradara, O. Krnkak, Pula, 2016., 148–149
- MANFRED BRAUNNECK, *Religiöse Volkskunst*, Köln, 1979.
- PAŠKO BUBALO, Crkva svetog Julijana katolička: stradala u savezničkom bombardiranju 1944. godine, nikada nije obnovljena, URL = <https://sibenskiportal.rtl.hr/naslovna/crkva-svetoga-julijana-katolička-stradala-u-savezničkom-bombardiranju-1944-godine-nikada-nije-obnovljena/> (15. siječnja 2020.)
- Corpus Nummorum Italicorum*, vol. VI, Veneto (zecche minori) Dalmatia – Albania, Rim, 1922.
- IRISLAV DOLENEC, *Hrvatska numizmatika od početaka do danas*, Zagreb, 1993.
- FRANO DUJMOVIĆ, CVITO FISKOVIĆ, Romaničke freske u Srimi, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 11, 1959., 12–40
- IVO FADIĆ, Nalaz srednjovjekovne staklene čaše tipa „Krautstrunk“ u Zadru, *Starohrvatska prosvjeta* 15, 1985., 243–253
- IGOR FISKOVIĆ, Pelješac u prapovijesti i antici, *Pelješki zbornik*, Potomje, 1976., 15–88
- IGOR FISKOVIĆ, O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja, *Dolina Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Split, 1980., 213–256
- GIOVANNI BATTISTA GIUSTINIANI, *Dalmacija godine Gospodnje 1553., putopis po Istri, Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji*, Split, 2011.
- BOJAN GOJA, Tri arhivska dokumenta o Bokanićima u Šibeniku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 31, 2013., 95–100
- SLAVO GRUBIŠIĆ, Šibenik kroz stoljeća, Šibenik, 1974.
- KARLA GUSAR, *Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika na širem zadarskom području*, doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2010.
- KARLA GUSAR, DARIO VUJEVIĆ, Prilog poznavanju utvrde Citadela u Zadru – istraživanje Barbakana 2008. godine, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 2009., 219–246
- KARLA GUSAR, Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika s lokaliteta Sv. Križ u Ninu, *Archaeologica Adriatica* 1, Zadar, 2007., 175–198
- IVANA HIRSCHLER MARIĆ, ANA AZINOVIĆ BEBEK, VALERIJA GLIGORA, *Šibenik, crkva sv. Julijana, Izvještaj o provedenim revizijskim istraživanjima u 2019. godini*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2020.
- MARKO JAČOV, Spisi kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima 1622. – 1644., vol. I, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda* 26, Beograd, 1986.
- JEREJ STEVAN JAVOR, Crkva sv. Julijana u Šibeniku, *Šematizam pravoslavne Eparhije dalmatinske za godinu 1888.*, Zadar, 1888., 55–60
- KRISTIJAN JURAN, Morlaci u Šibeniku između Ciparskoga i Kandijskoga rata, *Povijesni prilozi* 49, 2015., 163–210
- KRISTIJAN JURAN, *Stari i novi stanovnici Šibenika i njegovih predgrađa u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća*, Šibenik, 2016.
- MILJENKO JURKOVIĆ, Sv. Petar Stari u Zadru i njegova kript, *Starohrvatska prosvjeta* III/24, Split, 1997., 77–87
- GEORG KIERDORF-TRAUT, *Volkskunst in Tirol*, Bozen, 1977.
- ZORAN LADIĆ, *Rekluze u hrvatskom srednjovjekovlju*, Dan otvorenih vrata Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 6. XI. 2018., Zagreb, Hrvatska (predavanje)
- IRENA LAZAR, Auf gläsernen Spuren, *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 19, 2003., 81–85
- ANDRIJA LUKINOVIĆ, Šibenska biskupija u izvještajima ad limina u 17. i 18. stoljeću, *Sedam stoljeća Šibenske biskupije - zbornik radova sa znanstvenog skupa "Šibenska biskupija od 1298. do 1998."*, ur. Josip Čuzela et al., Šibenik, 2001, 251–293
- VICKO KAPITANOVIĆ, Šibenska crkva u vrtlogu političkih prevrata od pada Mletačke Republike do restauracije (1797. – 1815.), *Sedam stoljeća Šibenske biskupije - zbornik radova sa znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“*, ur. Josip Čuzela et al., Šibenik, 2001., 351–373
- KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, *Arhitektura vlasti i suda: Vijećnice, lože i kneževe palače u Dalmaciji od 15. do 18. stoljeća*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2017.
- KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, *Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja crkve sv. Julijana u Šibeniku*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2020.
- TOMISLAV MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica*, I, Split – Zagreb, 2008.
- TOMISLAV MARASOVIĆ, Ranosrednjovjekovne preinake antičkih građevina u Dalmaciji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 39, 2001., 61–90
- JAGODA MARKOVIĆ, DANKO ZELIĆ, Dva nepoznata crteža šibenske obale iz prve polovice 17. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27, 2003., 145–155
- SLOBODAN B. MEDOJEVIĆ, Crnogorci u Šibeniku, *Crnogorski glasnik* 69, 2011., 36–37
- VINCENZO MIAGOSTOVICH, *Il nuovo cronista di Sebenico: calendario cattolico e greco* II, Trieste, 1894.
- NIKODIM MILAŠ, *Spisi o istoriji pravoslavne crkve u dalmatinsko-istrijskom vladničanstvu od XV do XIX vijeka*, knj. 1, Zadar, 1899.
- NIKODIM MILAŠ, *Pravoslavna Dalmacija*, Novi Sad, 1901.
- GRGA NOVAK, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine, *Šibenik – spomen-zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1976., 134–288
- DANIEL PATAFTA, Reformna gibanja i starokatolicizam u Dalmaciji, *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija* 58, 2018., 319–351
- SLAVKA Z. PETRIĆ, Bratovštine u Šibeniku, *Croatia Christiana periodica* 39, 1997., 97–136
- PERISLAV PETRIĆ, Sakralna topografija u staroj gradskoj jezgri, *Kulturna baština* 14–19, 1989., 272–287
- KATARINA PREDOVNIK, MARIJANA DACAR, MATEVŽ LAVRINC, Cerkev sv. Jerneja v Šentjerneju, arheološka izkopavanja v letih 1985. in 1986., *Archaeologica Historica Slovenica* 6, 2008.
- JOSIP SOLDI, Crkvene prilike u Šibeniku u 15. stoljeću, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3/6, 1979. – 1982., 108–114
- JOSIP SOLDI, *Kratka povijest Šibenske biskupije*, Šibenik, 1997.
- KRSTO STOŠIĆ, Crkva i bratovština Sv. Duha u Šibeniku, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. L (1928-29), Split, 1932., 400–414
- KRSTO STOŠIĆ, *Sv. Križ u Docu*, Šibenik, 1933.

IVAN STROHAL, Izvješće o mojem naučnom putovanju u Dalmaciju mjeseca kolovoza i rujna 1913., Ljetopis JAZU za godinu 1913., sv. 28, 1914., 131–181

MATE SUIĆ, IVO PETRICIOLLI, Starohrvatska crkva sv. Stošije kod Zadra, *Starohrvatska prosvjeta* III/ 4, 1955., 7–22

MARINKA ŠIMIĆ, O jeziku Pariškoga zbornika Code slave 73, *Fluminensia* 30, 2018., 153–185

MARIN TADIN, Recueil glagolitique croate de 1275, *Revue des études slaves* 31, 1954., 21–32

EMIL UNGER, *Magyar Éremhatározó*, vol. III (1740–1922), Budapest, 2001.

HELFRIED VALENTINITSCH, ILEANE SCHWARZKOGLER, *Hexen und Zauberer, Die große Verfolgung - ein europäisches Phänomen in der Steiermark*, Katalog zur Steirischen Landesausstellung auf der Riegesburg, Graz, Wien, 1987.

MILOJE VASIĆ, *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka 9. do početka 15. veka – crkve*, Beograd, 1922.

PAVUŠA VEŽIĆ, Bazilika Sv. Ivana Krstitelja (Sv. Nediljica) u Zadru. Prilog poznavanju ranoromaničke arhitekture u Dalmaciji, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 23, 1999., 7–16

PAVUŠA VEŽIĆ, Crkva Sv. Julijane u Splitu, *Munuscula in honorem Željko Rapanić - Zbornik povodom osamdesetog rođendana*, Zagreb - Motovun - Split, 2012., 377–383

ŠIME VRKIĆ, Svetačke medaljice i drugi religiozni predmeti iz Sv. Nikole u Zadru, *Sv. Nikola u Zadru*, ur. L. Bekić, Zadar, 2017., 171–186

ŠIME VRKIĆ, Svetačke medaljice iz stare crkve sv. Jure u Kruševu kod Obrovca, *Diadora* 28, Zadar, 2014., 239–268

MIROSLAV ZAKIĆ, BRANKO ČOLOVIĆ, Ikonostas sabornog hrama Uspenja Presvete Bogorodice u Šibeniku – istraživanja i konzervatorsko-restauratorski radovi, *Grada za proučavanje spomenika kulture Vojvodine* 24–25, Novi Sad, 2011., 265–272

IVANA ZENIĆ, Tiskarska djelatnost u Šibeniku od 1870. do 1948. godine, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 48, 3–4, Zagreb, 2005., 185–207

DANKO ZELIĆ, Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18, 1995., 37–51

DANKO ZELIĆ, Šibenske crkve, postanak grada i utemeljenje Šibenske biskupije, *Sedam stoljeća Šibenske biskupije - zbornik radova sa znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“*, ur. Josip Čuzela et al., Šibenik, 2001., 791–803

HELGA ZGLAV MARTINAC, *Ulomak do ulomka: Prilog proučavanju keramike XIII. – XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu*, Split, 2004.

MIRKO ZJAIĆ, Spisi šibenskog notara Slavogosta, *Starine* 44, Zagreb, 1952., 201–296

Summary

Krasanka Majer Jurišić, Ivana Hirschler Marić

CHURCH OF ST. JULIAN IN ŠIBENIK: HISTORICAL PHASES AND TYPOLOGY

The first written source mentioning the church of St. Julian in Šibenik is from the third quarter of the 14th century, when it is cited as *ecclesia sancti Iuliani*, and it had the altar of St. Michael. In the 15th century, another church was built on top of this one: the church of St. Nicholas, as evidenced by the visit made by Canon Juraj Šižgorić in 1481. On 17 March 1569, by decision of the Senate of the Republic of Venice, the church was given to the Greek Orthodox Church. It was decorated in accordance with the regulations of the Eastern Church, an altar with the icon of the Mother of God was placed in the apse, and it was consecrated on the day of the Assumption, so the documents also called it *Madonna di S. Giuliano*. Burials in the church were recorded from that period. Altars of St. Michael and St. Julian, located on the side wall of the church, were still maintained, and Catholic Mass was served until 1807. From 1778, the condition of the church gradually deteriorated, but it was still used. During the French administration in Šibenik at the beginning of the 19th century, it served as a warehouse. On 25 July 1875, the endowment holder Ivan Belamarić renounced his right to the Catholic part of the church in favour of the Orthodox community of Šibenik. The altar of St. Michael disappeared at that time, while the painting of Our Lady may have been moved to a niche on the

outside of the sanctuary. The upper church was given by the Serbian Orthodox Church to the Old Catholic Church in 1931, and worship was held there until World War II, and the “Nova štamparija” printing house was located on the ground floor. In 1943, the church was significantly damaged in the Allied bombing of Šibenik.

Conservation, restoration and archaeological research conducted in 2019 offered insight into the historical overview of events and helped define individual phases. The elements that belonged to the oldest (medieval) phase, then to the period before the middle of the 15th century – when the church was built in its present form as a two-storey building – as well as the related architecturally carved parts, are clearly defined. At the same time, material evidence of the continuity of use of the building was collected, along with written records that clarified its history. The preconditions were achieved for the future use of the church of St. Julian, valorising its affiliation to the small typological circle of double churches on our coast, as well as for the continuity of its existence and the holding of different masses in one place, intertwining different rites and religions over several centuries.

KEYWORDS: Šibenik, St. Julian, St. Nicholas, 14th century, Latin and Greek rites, double church